A rendhagyó szocialista - Interjú Vitányi Ivánnal

ZSIDÓ POLITIKAI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT 550 Ft
2009. november / XXI. évfolyam 9. szám

szombat

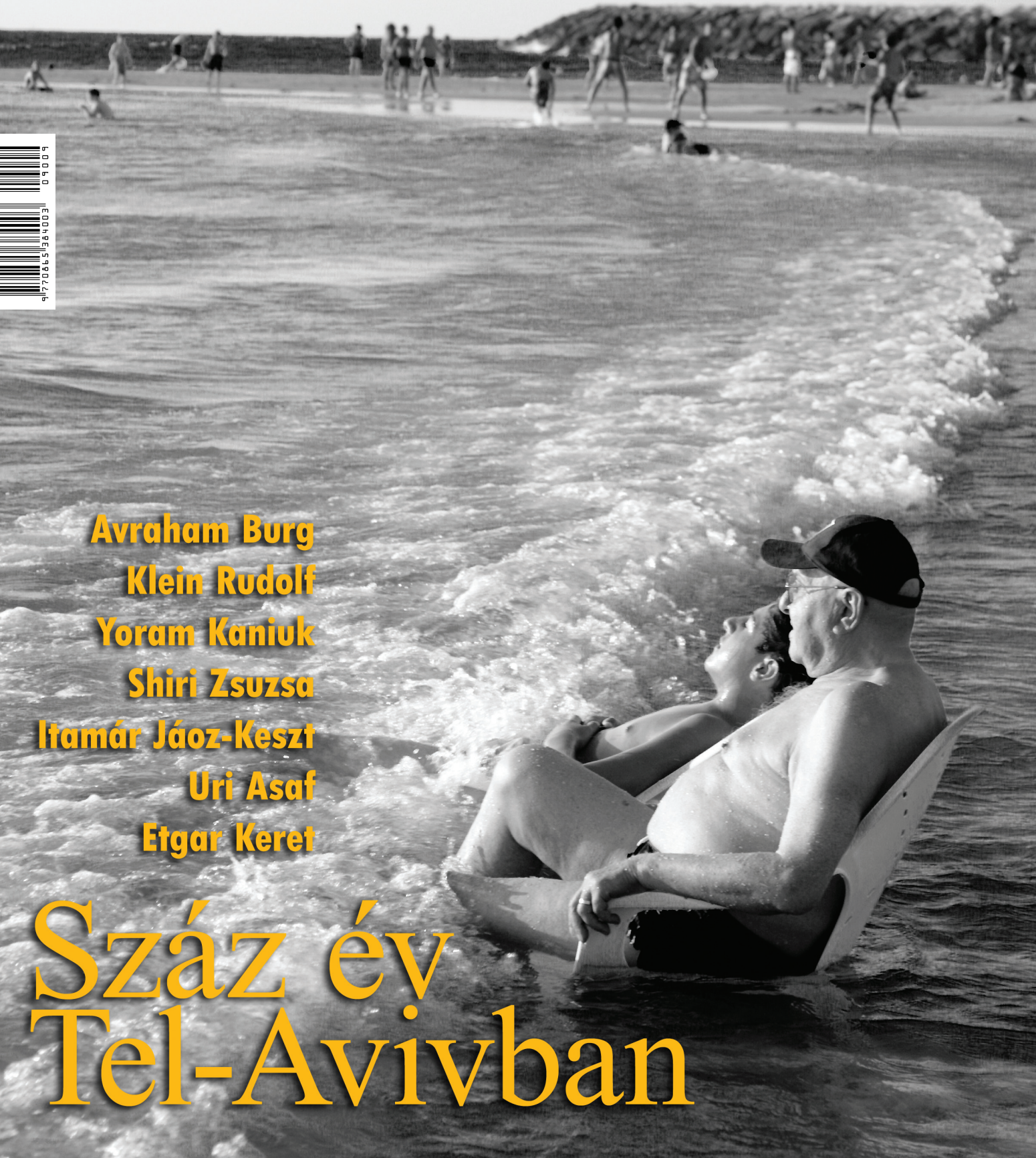

Avraham Burg
Klein Rudolf
Yoram Kaniuk
Shiri Zsuzsa
Itamár Jáoz-Keszt
Uri Asaf
Etgar Keret

Száz év Tel-Avivban

Alapból

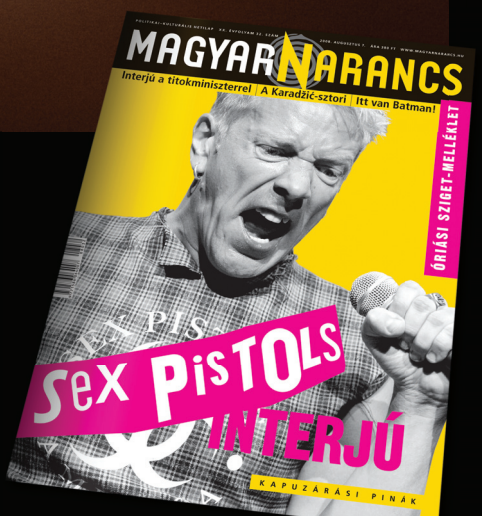

20 ÉVES A
MAGYAR NARANCS

hat

szombat

2009. november
5770 chesván-kiszlév
•
A Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület
folyóirata.
Megjelenik évente tízszer.
•
Szerkesztőbizottság:
Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár Jáoz-Keszt
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás

Szerkesztőség:
Szántó T. Gábor
(főszerkesztő)
Gadó János, Novák Attila

Deák Andrea
(szerkesztőségi titkár)
Fritz Éva (pénzügyek)
Pári Mirella (terjesztés)

Állandó külső munkatársak:
Uri Asaf, Csáki Márton,
Csőke Zoltán, Panyi Szabolcs,
Pályi Márk, Peremiczky Szilvia,
Vári György, Várnai Pál
•
A megjelenést támogatja:
Amerikai Joint Magyarország
Ronald S. Lauder Alapítvány
Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális
Alapprogram
•
A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi.
•
Terjeszti a LAPKER Rt.
•
A kéziratok szerkesztése lezárult:
2009. október 15-én.

Címlapfotó:
László Mária

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
1065 Budapest, Révay u. 16.
Bálint Zsidó Közösségi Ház,
234-es és 235-ös szoba.
Telefon: 311-9214/136, 137
Telefon/fax: (36-1) 311-6665

Lapunk e-mail címe:
info@szombat.org
Címünk az interneten:
http://www.szombat.com

Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán.
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.

HU ISSN 0865-3844

Nyomdai előállítás:
Mackensen Kft.

4. oldal

8. oldal

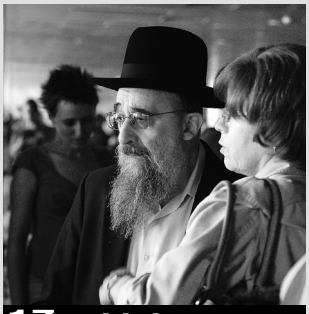
17. oldal

29. oldal

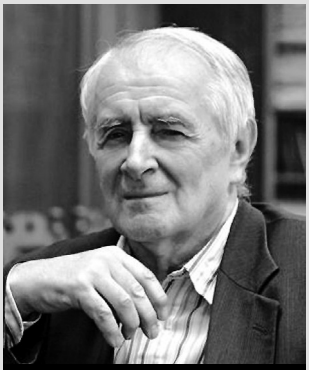
32. oldal

20 ÉV TEL-AVIVBAN

4 Klein Rudolf
Tel-Aviv száz éves

8 Avraham Burg
A világ és a judaizmus: Képzeletbeli veszélyek és valós lehetőségek

12 **Lanczkor Gábor versei**

13 **Időnyomok a térben**
Izraeli hetünk emlékére (Vári György)

14 Yoram Kaniuk
Tel-avivi napló
(akit a kutyája is megvet)

16 **Yáir Hurvitz versei**

17 **Egy város szépsége lakói szemében**

20 **A reális város**
Itamár Jáoz-Keszttel beszélget Bendl Vera

22 Itamár Jáoz-Keszt
Nyelvcsere

22 **Kortárs magyar költők héberül**

24 **Tel-Aviv és a kultúra**
(Shiri Zsuzsa)

26 Uri Asaf
Saját halál

27 **Hétköznapi és abszurd**
(Szántó T. Gábor)

KULTÚRA

28 **Kabbalista képregény**
(Turi Tímea)

HAZAI DOLGAINK

29 **Mazsök-támogatások – 2009**
Reflexiók a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány kuratóriuma által 2009-ben megítélt támogatásokra (Gadó János)

31 **Félresiklott MAZSÖK**

31 **Tízmilliós végkielégítés és milliós prémiumok a közalapítványnál**

32 **„Mit keres ő ezek között?”**
Vitányi Ivánnal beszélget Várnai Pál

Kedves Olvasónk!

Köszönjük, hogy folyóiratunk előfizetésével vagy megvásárlásával az elmúlt évben is támogatta a zsidó kultúrát s az idén 20 éves *Szombat*ot. Reméljük, hasznos és érdekes cikkeket olvashatott.

Szerkesztőségünk tagjai 2010-ben is mindent megtesznek majd azért, hogy Ön tájékozott legyen a zsidó közéletben és kultúrában. Foglalkozunk Magyarországon történtekkel és izraeli eseményekkel, politikával, irodalommal, hagyománnyal és az antiszemitizmussal. Akik fontosak, azok vagy írnak nálunk, vagy mi írunk róluk.

Olyan alkotók publikálnak a *Szombat*ban, mint Heller Ágnes, Komoróczy Géza és Konrád György. Tucatnyi olyan fiatal értelmiségi is szerzőtársunknak szegődött, akik írásaikkal jelen vannak a magyar sajtó számos más, jelentős fórumán.

Továbbra is számítunk Önre mint olvasóra, mint a zsidó kultúra mecénására.

Kérjük, e válságos időkben is maradjon velünk, s ha teheti, ne csupán fizessen elő a *Szombat* 2010-es évfolyamára, hanem legyen társunk: ajánlja lapunkat ismerőseinek, hogy együtt követhessük tovább a világ változásait.

Az idei előfizetési akciónkban különleges nyeremény-lehetőségekkel szeretnénk kedveskedni Önnek. Ha december 14-ig előfizet a Szombat 2010-es évfolyamára, sorsolásunkon

- ***2 tiszteletjegyet nyerhet a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület ötfogásos díszvacsorával egybekötött 2010-évi Hanuka-báljára;***
- ***2 belépőt a Bálint Ház összes programjára 2010-ben féláron;***
- ***2 hetes üdülést gyermekének vagy unokájának 2010 nyarán a Szarvasi Nemzetközi Zsidó Ifjúsági Táborban;***
- ***2 főre szóló, korlátlan fogyasztásra jogosító vacsorameghívót a megújult, glatt kóser Carmel Étterembe;***
- ***2 főre szóló wellness hétvégét Baján, a halászlé fővárosában.***

Előfizetőink között továbbá 2010. évi, magyarországi zsinagógákat ábrázoló falinaptárakat is kisorsolunk.

Előfizethet a lapban található csekken, vagy banki átutalással a 11709002-20066703-as OTP számlaszámra. ***Az éves előfizetés díja 4950 forint.*** Előfizetőink ***10%-kal olcsóbban*** jutnak a *Szombat*hoz, mint azok, akik havonta vásárolják meg a lap számait.

Mindazok, akik a fenti összegnél többet utalnak át, elősegítik a *Szombat* működését. Lehetővé teszik, hogy lapunk olyan olvasótársaikhoz is eljuthasson, akiknek anyagi lehetőségei nem engedik meg, hogy rendszeresen olvashassák a *Szombat*ot. Támogatóink nevét kívánságukra megjelentetjük a *Szombat*ban.

Az Ön előfizetése is számít. Legyen Ön szolidáris a zsidó közösséggel, legyen Ön is olvasótársai és a zsidó kultúra támogatója!

Még egyszer köszönjük, hogy velünk tartott a 2009-es évben.
Találkozzunk 2010-ben is!

A *Szombat*
szerkesztősége nevében

Szántó T. Gábor
főszerkesztő

Gadó János
szerkesztő

Novák Attila
szerkesztő

20 éves a Szombat!

Tisztelettel meghívjuk Önt folyóiratunk, a

Szombat

20. születésnapjára
a *Vince kiadó*
új könyvesboltjába,
a *Klauzál 13*-ba
(Bp. VII. Klauzál tér 13.)
december 12-e, szombat
este 7 órára.

Közreműködnek
a *Budapesti Zsidó Színház*
és a *Gólem Színház*
művészei

21.00-tól zene, tánc, parti

Belépődíj 600 Ft,
az összeg levásárolható,
a helyszínen büfé
és koktélbár.

Ünnepelje velünk Ön is a szabad sajtót és a zsidó kultúrát!

KLEIN RUDOLF

Tel-Aviv száz éves

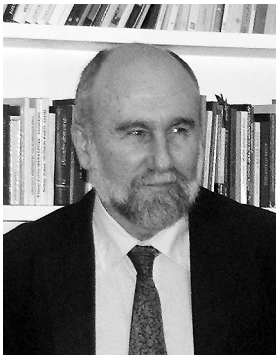

Számunkat Klein Rudolf fotói illusztrálják

Modernista társasház az 1930-as évekből

Tel-Aviv, szó szerint, a tavasz dombja, csak két évszakot ismer: egy meleg és nedves, de csapadékmentes nyarat és egy kissé esősebb tavaszt, mely nagyjából októbertől májusig tart. A házaknak nincs is kéménye, a lakásokban nem találunk radiátort, az ablakok üvegezése szimpla és picit állandóan huzat van. (A tel-aviviak nem félnek úgy a huzattól, mint közép-(kelet)-európai elődeik.) Az európai értelemben vett külső és belső (lakó)terek dichotómiája ismeretlen; a „belső” terek spontán nyílnak meg kifelé, bővülnek a lakók kedve szerint, a boltok egy része „szabadtéri”, csak beugró az utcáról.

Amit itt télnek hívnak, az egy esős tavasz, leginkább december végétől februárig-márciusig, mely során rendkívül hevenyen és néha több napig is esik az eső, de utána derűs napok következnek, gyorsan tovatűnő felhőkkel. Ha esik, esernyő nem segít – mintha az ég (eredetiben: egek, sámájim) minden keserűségét egyszerre szeretné kisírni a viharos szélben. És az emberek is ilyenek: az érzelmek kimutatásának nem vetnek gátat, a szemekből árad az öröm illetve néha a szomorúság, és a tekintetből illetve a testbeszédből azonnal megtudjuk, beszélgetőpartnerünk mit is gondol, érez. Az udvariaskodás majdnem hogy ismeretlen. Mintha mindig mindenki házi ruhában, hálóingben járna – nyakkendőt csak banktisztviselők viselnek. E „Schlafrock-kultúrát” a *szabre*-kultusz is erősítette. A szabre kifejezés az Izraelben születettekre utal, az egykori félénk-beteges európai zsidók életerős és magabiztos utódaira, akik kívülről tüskések, mint egy kaktusz (cabar), de belülről puhák és nedv- illetve érzelem-dúsak. Az építészeti, környezetépítészeti nyíltság és spontaneitás ebből a szellemi háttérből fakad.

Tel-Aviv városa idén ünnepeli fennállásának századik évfordulóját. Ritka ez egy olyan országban, ahol nehézen található nagyobb település, mely nem szerepel a Bibliában, illetve történelmi forrásban. De itt éppen a fordítottjáról volt szó: az új zsidó földnek megteremteni a modern (nagy)városát, amely ugyan nem az első az új óhazában, ám új lapot nyit az egyetemes várostörténetben is. Rendezési tervét Patrick Geddes, brit várostervező készíti el. Geddes azon ritka várostervezők egyike, akinek nem volt mérnöki múltja – biológusként dolgozott, aki a legenda szerint a mikroszkóp mellett észlelve látása romlását felcsapott várostervezőnek, a biológusi gondolkodást hasznosítva a városépítésben és az építészetben. Tel-Aviv alapvetően kertváros, sok növénnyel, de az angol kertvárosok filozófiájától eltérően, melyet „az én házam az én váram” mottója jellemez, itt társasházak és zöld közterek spontán elegyével találkozunk. A *társas* fontos fogalom, és építészeti relevanciája nem alábecsülendő. A házak homlokzatán erkélyek futnak végig, melyekre valamikor a tévékorszakot és légkondicionáló idejét megelőzően kiültek a polgárok, és illatos kertjeik felett kötetlenül csevegtek. A házak viszonylag közel épültek egymáshoz, de minden lakásnak legalább három égtájra van kilátása, hogy biztosítsák a hűsítő tengeri levegő áramlását. A „hiva-

talos" utcákon kívül a kertek között gyalogosösvények emlékeztetnek a korábbi Judenstadt-ok utcáit-tereit összekötő informális (sabeszi) útvonalaira. Míg Jeruzsálem építészete – részben kultúrája is – alapvetően az ottománkori, ókori/középkori alapokon nyugszik, addig Tel-Aviv csak a dűnékben gyökerezik és az európai tradícióban. Innen a szabadsága, lezsersége.

Tel-Avivot eleinte csak az ókori/középkori Jaffóval együtt emlegették, de attól egyértelműen elkülönül városszövete és építészete. Míg Jaffó kőből épült, jobbára szabálytalan, organikus, arab utcahálózattal, addig Tel-Aviv laza raszteres alaprajzú és házai vakoltak. Az első építési hullámot 1909-től az angol fennhatóság kezdetéig a gyarmati építészetből ismert enyhén orientalizáló formavilág jellemezte: 1-2 emeletes társasházak az arab építészetet idéző csúcsíves ablakokkal, kiugró erkélyekkel vagy beugró loggiákkal, bádog zsalugáterekkel, díszes pártázattal, bábsorokkal és a sarkok kis ívű lekerekítésével.

Az áttörést a modern építészet hozta meg az brit korszakban: a nem szakavatott közönség tel-avivi Bauhausról beszél. A Bauhaust, és a modern építészetet általában, gyakran kötik össze a zsidósággal, mely Európa szerte vonzódott a partikuláris, helyi hagyományokat meghaladó, az örök és általános értékeket hangsúlyozó, absztrakt, geometrikus formavilágú modernizmushoz. Ilyen építészetet ugyan majdnem mindenütt találunk kontinentális Európában, de csak töredékesen, a korábbi városszövetbe ágyazva, vagy esetleg új peremváros alakjában. Ám Tel-Avivban ez az építészeti nyelv egyeduralkodó. Az építészeti modernizmus egyik atyja, a berlini születésű Erich Mendelsohn, miután kivándorolt Palesztinába, elképedve látta, miként tette magáévá az ő formavilágát a tel-avivi polgárság, hogyan lett az avantgárd modernből „népi építészet" – bár a népi hagyományos fogalma az emancipált zsidóságnál korlátozott érvényű és megfelelőbb a vernakuláris kifejezés. Közben az elit modern a „földre szállt", a kiművelt arányokat felváltotta néhol az esetlegesség, de az uralkodó geometrikus formák, erkélyek, szalagablakok a dísztelen, világítóan fehér homlokzatok, megmaradtak. Ezért kapta Tel-Aviv az *Ir Levana* (fehér város) elnevezést.

Izrael állam megalakulása az építészet filozófiájában ugyan nem hozott nagyobb változást, a városkép mégis, némileg megváltozott. Az 1950-es évek társasházai bár követik a bauhauzos filozófiát, ám formailag igénytelenebbek, érződik rajtuk a sebtében való építés, és a nagyobb együtteseknél a gondoskodó állam keze. Az anyaghasználat is bőségesebb lett – megjelent a nyers beton, a kavicsos felületű kulír (mosottkő), esetleg kerámia burkolat, illetve az ablakok előtt helyezett ismétlődő beton napvédők ritmusa (brise-soleil). Felbukkantak az államiságot megjelenítő reprezentatív középületek is, és minden egy kicsit tömegessé, sőt néha kolhozossá (kibuc-szerűvé) vált. Az angol fennhatóság korszakában (mandatory period) ugyanis mások voltak az építtetők és az építészek is, mint az 1950-es években, amikor a gyarmati rendszer felbomlásával nagy mennyiségben áramlott be az országba az új, úgynevezett „keleti" (észak-afrikai, közel-keleti szefárd) lakosság, illetve a kelet-európaiak. Legendás történetek szólnak az 1930-as évekből házakat építő német ajkú értelmiségiekről: *Herr Professor, geben Sie mir bitte zwei Backsteine*! (Professzor Úr, két téglát kérnék!) – mesélte idős szomszédom a hősi korszakról. A nácizmus elől menekülő „jekék" (német zsidók) mentették ide át életüket, vagyonuk egy részét és kultúrájukat, bár az utóbbi gyorsan erodálódik. Hamarosan a meisseni tálak társaságába helyi gyártmányú, aranyozott szélű rostfrei evőeszköz került – ez majdnem minden izraeli háztartás egyik alappillérévé vált az Ikea tömegáru megjelenéséig. És lassan a porosodó, azaz inkább homokosodó, idős Bösendorfer zongorákat leváltják a plazma-tévék. Európai nagyvárosokkal egybevetve a tel-avivi lakásokba bekandikálva még mindig sok könyv díszeleg, de egyre inkább szorítják ki őket a számos utazásból hazahozott emléktárgyak és az anyagi jólét egyéb megjelenítői. Itt-ott még az idősek beszélnek jiddisül, lengyelül, németül illetve magyarul, ám az olvasztótégely hatásosnak bizonyult, mert a 30 év alatti nemzedék, a szovjet bevándorlókat leszámítva, csak héberül beszél és természetesen angolul. Az olvasztótégely a viselkedéskultúrában is eredményes: északi és déli, keleti és nyugati származásúak egyformán nyíltak és közvetlenek, ami kivetítődik az építészetébe is. Az 1930-as évek erkélyei illetve a 1950-es évek loggiái fokozatosan megszűnnek, és a köz- illetve magánszféra közötti határvonal, a homlokzati fal is eltűnik, eltolható üvegajtókra illetve műanyag zsalugáterre cserélődik. A nappali hőség enyhülésével megnyílnak a lakások az utcára, és amíg ég a lámpa, addig mindenki fogadóképes. És a lámpák sokáig égnek: éjfélkor még a lakosság vagy fele tevékeny és csak éjjeli kettőre hunyják le szemüket az ablakok, erkélyajtók és a városlakók. A reggeli friss tengeri szellő megjelenésével megint megnyílnak az épületek.

Tel-Aviv városi és építészeti egysége a Hatnapos Háború után lazulni kezd. Az „izraeli szocializmus" fokozatos megszűnésével az 1967-es háborút követően – az Egyesült Államok felfedezi az értékes szövetségest az arab tengerben – megváltozik a város, ahogy a közgondolkozás és a társadalmi rétegeződés is: megjelennek a nagyon gazdagok északon és a leszakadók a város déli peremterületein. A legmódosabbak fokozatosan Herziliába költöznek, ahol teljesen semleges – „parvé" – építészet szolgálja a parvenüket. A tel-avivi belváros hősi korszakát idéző nemes arányú modern épületeit ugyan helyreállítják, de ez csak úgy kifizetődő ingatlanfejlesztési szempontból, hogy ha mögéjük magasházakat húznak. Így a „bauhauzos" Tel-Avivból kirakat lesz, mely elkendőzi a mai könyörtelen gazdasági és társadalmi realitást: az egykori óriáskibucból neo-liberális gazdaságú társadalom jött létre. Ahogy a pénznek sincs karaktere („szaga"), úgy az új építészet is nagyjából jellegtelen, íztelen; vagy ha van jellege az éppen a jellegtelenség, a tét nélkül ismételgetett manirisztikus elemek, és a puszta ingatlanérték, gazdagság magamutogatása. Néma – esetleg pénzes bádogpikszlit csörgető – koldusok és zenélő „kultúrkoldusok" ékesítik az utcasarkakat, áruházak bejáratait. Amikor munkából hazajövet betértem bevásárolni, rend szerint egy hangját elvesztette basszis-

ta énekelte Fülöp király nagy áriáját Verdi Don Carlosából: „…majd alszom én, ha véget ér e kín…” Mire megrakott zacskókkal távoztam a „szuperból”, az „Ej juhnyem” orosz búbánata került műsorra. Orosz ajkúak gyakran hozzák összefüggésbe bevándorlásuk tényét a virágzó (zenei) kultúrával, ami alapvetően téves: az Izareli Filharmónikusokat Bronislaw Hubermann hozta létre még 1936-ban, és e zenekar azóta is a világ élvonalába tartozik. Az orosz ajkúaknak talán inkább a matematikához/számítástechnikához való hozzájárulásuk és a gondoskodó állammal szembeni elvárásaik miatt meghatározóak.

Jelenleg a társadalmi szolidaritás (szocializmus) továbbélése leglátványosabban a városi négylábúakkal szembeni gondoskodásban tapasztalható. A macskák, a mérges gyíkok ellenségei, fontos szerepet játszottak a város életében a kezdetektől fogva. Noha itt is találunk előkelőbb kedvenceket nyakörvvel, chippel a bundájukban, a derékhadat a lépcsőházi (közös) illetve utcamacskák teszik ki. Túlszaporodásuktól nem csak a könyörtelen közlekedés óv, hanem a városi „macskafelügyelet” is. Ennek alkalmazottai ketrecekkel megrakott teherautókkal cirkálnak és összeszedik azokat a macskákat, melyeknek a füléből nincs lemetszve: ivartalanítják őket, lecsípnek egy darabkát a fülükből, és visszaszállítják őket a „tetthelyre”. Így csak a legügyesebbek képesek megőrizni reprodukáló képességüket. De a Kitekat „mindenkinek” kijár, sőt nem ritkán tesznek a polgárok a fák tövébe tejfeles túrót, úgynevezett Cottage-t a, ami macskaismereteimet tekintve példátlan. Kevésbé látványos, de annál meglepőbb szolidaritás és gondoskodás mutatkozhat meg, ha az ember a parkban leül egy padra. Nem ritkán és a legtermészetesebb módon megkérdezik, honnan jött, van-e munkája, hogy nős-e, elégedett-e Erecben, és esetleg felajánlanak valamiféle segítséget. Sajátságos a lomtalanítás is, mely gyakorlatilag állandó. Az előkert elé rakják a polgárok a megunt bútort, elektromos eszközt, és az fokozatosan „felszívódik”. Ám itt nem bizonyos csoportok vetik rá magukat a prédára, mint néhol, hanem a javak a marxi eszményeknek megfelelően a piac illetve pénz megkerülésével cserélnek gazdát. A rászorultabbak berendezkedhetnek, anélkül hogy közben elzavarnák őket „új javaiktól” azok, akik Közép-Kelet-Európában a gyűjtést és „újraértékesítést” szervezik.

Lekerekített erkély, mely Erich Mendelssohn formavilágát idézi

Lépcsőház-részlet

Valószínűleg a neo-liberalizmus, akár a kapitalizmus korábbi szakaszai, nem egykönnyen tudja kiirtani a több évezredes zsidó szolidaritás és közösségi szellem hagyományait: történelmi távlatból múló jelenség e korszak is, mint az egyiptomi, babilóniai, görög, hellenisztikus, római, bizánci, iszlám vagy a nyugati keresztény (fausti) kultúra, melyet a zsidóság szintén jó eséllyel túl fog élni. Ebben a nagy történelmi ívben Tel-Aviv száz éve sajátságos közjáték, mely Jeruzsálemtől eltérően nem a több ezeréves hagyományokon és szakralitáson, hanem a zsidó mindennapokon, a vallásosságtól mentes, de mégis olyan életformán alapul, mely a zsidó szellemben gyökerezik, annak rendkívül vitális, új, vibráló hajtása. Noha az úttörő szellem, a kollektivizmus és szolidaritás lanyhulnak Tel-Avivban, az életerő- és öröm töretlen. A zsidó történelem e rendkívüli száz évének emlékét őrzik a levanti ligetekbe ágyazott, oldott homlokzatú fehér társasházak, középületek és barátságos közterek.

AVRAHAM BURG

A világ és a judaizmus: Képzeletbeli veszélyek és valós lehetőségek

IZRAEL ÁLLAM – A VÁLSÁG SZÉLÉTŐL AZ ÚJ VÍZIÓIG

Éppen túl vagyunk az állam 60. évfordulóján, tehát időszerű, hogy vizsgálatnak vessük alá a Zsidó Állam XXI. századi modernségét, amit sok olyan polgára támad, akik jobban szeretnék ezt az államot avítt elméletek formaldehidjében ázva látni. Ezek a polgárok egy hamis – egy sosem volt diadalmas múltra épülő – jövő utópisztikus álmát alusszák, amiből nem hajlandók felébredni. Joggal legyinthetnénk minderre azzal, hogy mindez elvont meditáció, de nem lehet, hiszen ez az utópisztikus álom igen nagy hatással van minden izraeli, minden arab és talán minden nyugati ember életére és jövőjére egyaránt.

A zsidók sorsát az elmúlt évszázadban főleg a zsidók ellenségei alakították olyanra, amilyenné vált. Mik voltak az elmúlt századok zsidó alapélményei? Antiszemitizmus, zsidóellenes kilengések, pogromok, a holokauszt és Izrael soha véget nem érő háborúi. Az első cionista kongresszust követően így írt Ahad Haam: „Herzl megírta a *Judenstaatot*, ebből kialakult a cionizmus, majd összehívták a Cionista Kongresszust. De mivel antiszemitizmus nélkül nem lett volna Herzl sem, az egész

mozgalom csakis az antiszemitizmus szülötte." Ma, a zsidók zöme demokráciában él, ahol nem leselkedik rájuk – legalábbis történelmi távlatokban – azonnali veszély. A cionizmus mégis él, sőt a modern zsidó tevékenység meghatározó eleme.

Az elmúlt száz évben az átalakulási folyamat nagyon felgyorsult. A zsidó nép, amely világos és jelenlévő veszély árnyékában élt, vagy elpusztult, vagy kivándorolt. A halottak itt élnek emlékezetünkben, még nagyobb óvatosságra intve az élőket. Ha elfogadjuk azt az állítást, hogy minden zsidónak Izraelben van a helye, mert ott van a legnagyobb biztonságban, akkor nemzedékünk egészen másfajta kihívás előtt áll, mint az előttünk élő nemzedékek álltak. Ugyanis fel kell tennünk a kérdést: Ha egyszer eltűnnek a külső ellenségek, megmarad-e a zsidó nép? A zsidók mindig is tudták, hogyan válaszoljanak a háborúkra, az üldöztetésre és a fenyegetésekre. Megtalálták a megfelelő választ és igyekeztek mindent túlélni. De mi van, ha nincs többé fenyegetés? Megvan-e a nemzeti stratégiánk arra a korra, amikor a zsidók és a nem zsidók elfogadják egymást és egymás egyenlő partnereivé válnak? Akármi is legyen a válasz, mindkét vallásos közösségben sokan vannak, akik mindent megtesznek egy olyan helyzet kialakulása ellen, aminek elfogadására nem hajlandók. Izraelben a nemzeti vallásos tábor elutasítja a nemzetközileg elfogadott diplomáciai normákat. Ha az állam vezetői egyszer majd úgy döntenek, hogy végre tiszta vizet kellene önteni a pohárba, akkor biztosak lehetünk abban, hogy a nemzeti vallásos tábor tagjai először siránkoznának, majd tiltakoznának és fenyegetőznének, és végül minden módon ellenállnának. Az ő érdekük az, hogy a Zsidó Államnak ne legyenek egyértelmű határai. Számukra egy végleges békeszerződés katasztrófát jelentene, hiszen le kellene mondaniuk a Tórában leírt Nagy-Izraelről. De nemcsak erről van szó. Az ultra-ortodox rabbik jól tudják azt, amit a nyugati judaizmus szellemi vezetői már régóta tudnak: a béke és az ellenségeskedés falainak a lebontása akkor következhet be, ha az új izraeli integrálódik a Közel-Kelet életébe. Általában és szélesebb értelemben véve pedig ha egy nem zsidó többségi társadalom, amely liberális és az egyenlőség talaján áll, hajlandó befogadni a zsidót, akkor az utóbbi ne habozzon asszimilálódni és uram bocsá' beházasodni egy nem zsidó családba. A nemzeti vallásos tábor azonban inkább választja az örökös háborút, mint a békét és a keveredést a nem zsidó világgal.

Az ultra-ortodoxok más utat járnak be: miközben cinikus módon kihasználják a fizikai védelmet és a viszonylagos anyagi jólétet, amit a Zsidó Állam biztosít a számukra, ideológiai és elméleti síkon ellenzik ennek az államnak (és

---

Vitaindító a Samuel Bronfman Alapítvány *Judaizmus mint civilizáció: tartozni valahova a többes azonosságtudatok korában* címmel, Park City-ben rendezett szimpóziumán, 2008 júniusában. Avraham Burg a Szohnut, illetve a Kneszet, az izraeli Parlament volt elnöke.

Tel-Aviv alapítása a tengerparton (1909)

hadseregének) a létét, s eközben egyre magasabbra építik azt a vastag falat, amely őket a világi Izraeltől elválasztja.

Az ultra-ortodox rabbik új ellenséget kreáltak maguknak a nem zsidó ellenség helyett: a zsidók világi életmódját és magukat a nem vallásos zsidókat. Ebben a harcban az ultra-ortodoxia fegyverei ugyanazok, mint amit a történelem során már többször használt sikerrel az ellenségei ellen. A legfontosabb fegyver az oktatás. A külvilággal dacoló judaizmus újabb nemzedékeit nevelik fel, hogy az ultra-ortodoxia – persze világi pénzen – jóllakhasson és közben az ultra-ortodox káposzta is megmaradjon.

A helyzet nagyon visszás. Hiszen a cionista mozgalomnak, amely pont azért alakult ki, hogy a zsidókat megszabadítsa a gettó-mentalitástól, sikerült felépítenie a Zsidó Államot, de közben s emiatt a Közel-Kelet a zsidók és a nem zsidók közötti ellenségeskedés, azaz a gyűlölet, a gyanú, az erőszak és a vérontás színterévé vált.

Az ultra-ortodoxia fő célja elvileg az, hogy megőrizze a zsidó autentikusság lángját. Gyűlölete azonban nem a külvilág ellen fordul, mint a múltban, hanem a *klal Jiszrael* nem vallásos tagjai ellen. A cionizmus fő áramának diplomáciai elszigetelődése, amelyet a vallásos cionizmus messianisztikus ideológiája támogat, lehetővé teszi az ultra-ortodox közösség bezárkózását. A vallásos cionizmus megőrzi és védelmezi a külső gettó-falakat, az ultra-ortodoxia pedig fáradhatatlanul dolgozik a belső falak megerősítésén és ezt még ünnepli is. A főként a demokratikus nyugaton élő diaszpórát még ma is sok vallásos zsidó a *gólesznak* (azaz a száműzetésben élő zsidóságnak) és a diaszpóra Izraelen kívüli létét ideiglenesnek tekinti annak ellenére, hogy a zsidóság és a nem zsidó környezet közötti ellenségeskedés megszűnni látszik.

Izrael, mint állam lényegében európai alapokon nyugszik. *Altneuland* című regényében Herzl egy Nyugat-Európában élő zsidó tapasztalatait dolgozta fel. Elképzeléseit nagy lelkesedés fogadta, főleg a kelet-európai entellektüelek, forradalmárok, a hagyományos judaizmus ellen lázadók és az ellenséges és fenyegető Európából távozni szándékozók részéről, különösen Lengyel- és Oroszországban.

Csakhogy amikor a palesztinai zsidó vezetők a háború után szembesültek a holokauszt valódi, megrendítő dimenzióival, rádöbbentek arra, hogy a cionizmusnak az az emberi háttere, amelyre eddig építettek – nincs többé. Muszáj volt a muzulmán országokban élő zsidók felé fordulniuk, akik eddigi terveikben nem is szerepeltek. A herzli – és eredendően kelet-európai – Izraelt muzulmán országokból beözönlő tömegek lepték el. Számukra a cionizmus nem lázadást jelentett a hagyományos judaizmus ellen. Ellenkezőleg, ők már nemzedékek óta várták, hogy a judaizmus kiteljesedjen és végre visszatérhessenek őseik földjére. Míg a világi askenázi zsidók forradalmi államot alapítottak, az új állam tisztségviselői hagyománytisztelő szefárd zsidók lettek. Ezek azok az alapvető paradoxonok, amelyekből Izrael jövőbeli problémái eredhetnek. Tegyük a kezünket a szívünkre: Kijelenhetjük-e, hogy a mai Izrael egy európai és humanisztikus értelemben vett valódi világi demokrácia? Attól tartok, hogy nem. Az izraeli államiság modellje már rég elhagyta a régi Európa kikötőit. Korunk Izraelje napi szinten próbál válaszolni arra a kérdésre, hogy milyen fajta vallásos, etnikus demokráciává szeretne válni. Választania kell. Az amerikai modellben az emberek életét alakító legfontosabb parlamenten kívüli tényező a vallás. A muzulmán modellben az állam minden cselekedete a vallási törvényeken és az ezekből eredeztethető szabályokon nyugszik. Az egyik egy olyan állam, amely szellemében vallásos, s bár elválasztja az egyházat az államtól, a kereszténységnek elsőbbséget és fölényt biztosít; a másik az iszlám kalifátus állama, amely képtelen elfogadni, hogy az állam mindössze egy – bár a vallási törvényeket szigorúan betartó – politikai eszköz. Attól tartok, hogy az erózió és hanyatlás általam leírt folyamatainak jelenleg nincs világi és liberális alternatívája.

Miközben Izraelben folyt és folyik a vita arról, hogy hogyan tovább, két alapvető kérdésre kellene választ találni: mi a Zsidó Állam, és honnan ered a hatalma.

Mi a Zsidó Állam? A kérdésre az egyetlen megnyugtató válasz az lenne, hogy olyan állam, mint a többi: a nép kezében lévő eszköz a szükségletei kielégítésére és céljai megvalósítására, mármint az adott a lehetőségekhez képest. Ez a valóságból és a történelemből eredő eszköz világi, azaz az államban elterjedt vallások szempontjából semleges. Csakhogy a kérdésre van egy másik válasz is. Eszerint Izrael nem olyan állam, mint a többi. A vallásos jellegű Zsidó Állam egy messianisztikus ígéret, „az első lépés a zsidó nép megváltása felé", azaz a megváltási folyamat része. Az állam vallásos jellegét azonban nemcsak a nem vallásos zsidók többsége tagadja, hanem sok ultra-ortodox zsidó is. Mindkét tábor tagjai emlékeznek ugyanis arra, hogy mi történt, ha és amikor a konkrét zsidó politika összefogott és keveredett a messianisztikus és a megváltást hirdető doktrínákkal. Katasztrófával végződött a Bar-Kochba-lázadás, majd jóval később a Sabbatáj Cvi-féle mozgalom is. Míg a nem vallásos zsidók azonosulnak államukkal, mivel az új zsidóság modern világiságának megtestesülését látják benne, az ultra-ortodoxok pont ezért nem hajlandóak kiadni az állam számára a *hechsert* – azaz ezért nem tekintik kósernek. E két szemlélet között találjuk a vallásos cionizmust, amely mindkét oldalnak azt mondja: „Nincs igazatok!" Izrael Állam nem egy világi eszköz és messianizmusa legitim és aktív – bármi is legyen ennek az ára.

Mondjuk, hogy az első kérdést sikerült megválaszolnunk. De ekkor jön a második: Honnan ered az állam hatalma? És itt a koalíciók és az ideológiák gyökeresen megváltoznak. A nem vallásosok számára az állam hatalmának az egyedüli forrása az Ember, az állampolgár. Ő küld képviselőket a parlamentbe, ő határozza meg, mit szabad és mit nem, mit most és mit később. A vallásosok véleménye teljesen más. Ők az egyén szabadságán alapuló demokratikus közösség létjogosultságát nem ismerik el, azaz az ember sohasem lehet a politikai hatalom forrása. A hívő zsidó nem hajt térdet más emberek előtt, csakis Isten és az Ő parancsolatai számítanak. A belső feszültség a demokrácia és a teokrácia, a Kneszet és a *bét kneszet* (azaz a zsinagóga), a rabbi és a *ribón* (azaz az önállóan cselekvő polgár) között valódi feszültség, amely azzal fenyeget, hogy Izraelt belülről szakítja ketté, mihelyt a külső fenyegetések megszűnnek. A Zsidó Állam jövőbeli létét nem a külső ellenség fenyegeti, hanem sokkal inkább a demokratikus Izrael és a zsidó-teokratikus Izrael közötti potenciális feszültség. Bár a dolog látszólag az izraeli polgárok magánügye, a vita kimenetele az egész világ zsidóságára kihat majd, hiszen a Zsidó Állam sorsához akarva-akaratlan mindannyian hozzá vagyunk kötve.

A VILÁG MINT KIHÍVÁS, NEM MINT FENYEGETÉS

A belső feszültség folyamatos növekedése Izraelben annak tudható be, hogy a vallásos zsidók hatalma és befolyása – Izraelben és azon kívül egyaránt – egyre növekszik. A jelenség nem választható szét attól a folyamattól, amiről már szóltunk, azaz hogy a vallás szerepe nő és a racionalizmus hanyatlóban van az egész nyugati világban. George W. Bush elnökségét a nyílt vallásosság jellemezte, és a demokrata jelöltek egy alkalmat sem szalasztanának el, hogy eldicsekedjenek templomjáró hevületükről. Tony Blair nagy csinnadrattával áttért a római katolikus hitre, míg Sarkozy elnök vissza szeretné hozni Istent a politikába Franciaországban és szerte a világon. A zsidó és izraeli vallásosságban az az egyedi, hogy diplomáciai kérdésekben a vallás a döntőbíró, uralkodva a szolgalelkű és megkövült politikai *establishment* felett. Izrael, amely egy világi, modern államként jött létre, az évek során – legalábbis bizonyos tekintetben – vallásos állam lett, az állampolgárait nagyon is érintő döntések egy részét fundamentalista zsidók kezébe adva. Ez a csoport dönti el, hogy ki a zsidó és ki nem az, ki házasodhat kivel, az állam mikor köthet békét és mik legyenek a regionális és globális háborúk okai. Ezek azok az emberi és társadalmi jelenségek, amelyek a civil izraeli zsidó társadalmon belüli zűrzavarokat okozzák. Az izraeli államiság világi struktúráját veszély fenyegeti. Az egyensúly egyre inkább a fundamentalista vallás túlsúlya felé billen.

Számomra Izrael az egész világ problémáinak a mikrokozmosza, hiszen ami itt végbemegy, az tükrözi azokat a folyamatokat, amelyek a világot jellemzik. A múlt évezred végén Samuel Huntington figyelmeztetett a civilizációk összeütközésének a veszélyére. Előre látta, hogy vége az államok közötti konfliktusok korának. A jövő összecsapásai hitek és kultúrák miatt kezdődnek majd el, és az első elkerülhetetlen háború a demokratikus-keresztény nyugat és a feljövőben lévő és radikalizálódó iszlám között fog majd kitörni. Én a magam részéről nem fogadom el azt a módot, ahogyan Huntington felosztja a világot. Szerintem a civilizációk összeütközése a szemünk előtt folyik, de népeket, társadalmakat és hiteket ível át. Titánok harca a demokratikus civilizáció állampolgárai és versenytársaik között, akik egy teokratikus civilizáció követői. Ez a konfliktus ott forrong a judaizmuson, a kereszténységen és az iszlámon belül. Mostantól azt mondhatjuk, hogy a küzdelem nem keresztények és muzulmánok között, és nem zsidók és fundamentalista mohamedánok között zajlik. Az egyik oldalon ott vannak a szélsőségesek, teokraták és fundamentalisták, szövetkezve némely hasonszőrű kereszténnyel és muzulmánnal, a másik oldalon pedig ott vannak a demokraták, legyenek zsidók, keresztények, vagy muzulmánok. Korunk meghatározó eseményei nem a zsidók és a keresztények között zajlanak le. A konfliktusok kirobbantói a különböző vallású fanatikusok, akik elutasítják az egyetemes humanizmus, a születéstől kezdve nekünk járó alapvető szabadságjogok alapelveit. Vadul és fanatikusan küzdenek a demokratikus, nyitott és pluralista társadalom ellen.

MERRE TART MINDEZ?

A modern Izrael a világ egyik legpluralistább társadalma. Az itt élők szabadon gondolkodhatnak és nyilatkozhatnak bármiről, és az egyesülés szabadsága is szinte teljes. Ez az abszolút és korlátlan nyitottság egyrészt sok jelenlegi probléma forrása, másrészt a társadalmi megújulásra is számos lehetőséget biztosít. Az izraeli létforma nyitottsága csapdahelyzetet is teremtett: a szuverén Zsidó Állam (kulturális, gazdasági, honvédelmi) terheit a világi izraeliek viselik, a vallásosok nem. Fordított a

helyzet a zsidó azonosságtudattal: az új Izrael az ősi gyökerekkel való kapcsolattartást „rábízta” az „új lovagrendre”, az ultra-ortodoxiára és a telepesekre. Az utóbbiak olyan élcsapatnak tekintik magukat, amelynek a feladata az Izrael népe és a Szentföld (a Szent Föld) közti kapocs fenntartása – s így tekintenek rájuk azok is, akik nem is igazán értik a doktrínájukat és nem fogják fel a veszélyességüket. Ami az ultra-ortodoxokat illeti, ők a zsidó nép és a képzelt, sosem volt múlt közötti kötelék felelőseivé léptek elő.

Ha elfogadjuk az állítást, hogy Izrael a saját jelene és a saját gyökerei közötti kapcsolat ápolását erre a két csoportosulásra bízta, akkor bizony drámaian komoly problémával állunk szemben.

Bevándorlók Jaffán

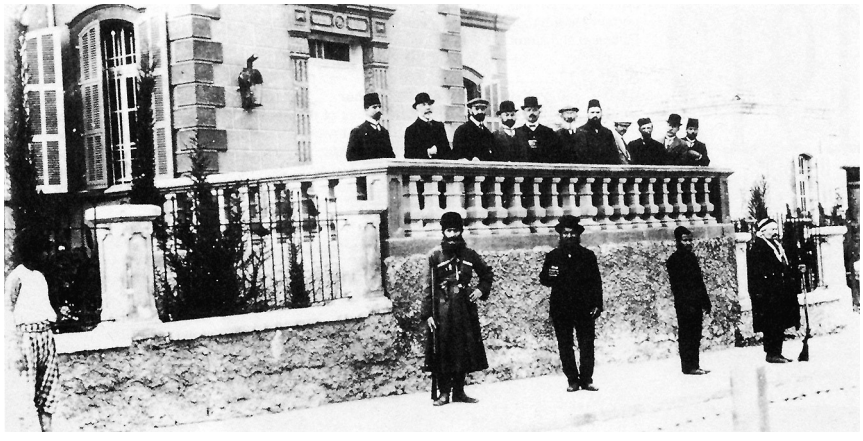

A Tel-Aviv Bizottság vezetői 1911-ben a Dizengoff ház teraszán a Rotschild bulváron

Méghozzá azért, mert ez a két vallásos csoport a nyugati értelemben vett szabadságjogokat az állam alapjaiként nem fogadja el; mindketten tagadják a demokrácia abszolút elsőbbségét a hatalom bármely más forrásával szemben; és egyik sem fogadja el a Zsidó Államot a mai zsidóság korrekt és legitim politikai modelljeként sem elméletben, sem gyakorlatban.

Hogy ki tudja vonni magát e két csoport befolyása alól, a modern és normatív zsidó Izraelnek meg kell találnia a vallási értékek és megújhodás egyéb forrásait úgy, hogy ez utóbbiak centrumában ne a Szent Föld álljon, hanem azok az univerzális értékek, amelyek a judaizmusban rejlenek. A nyitott Izrael zsidóságának kapcsolatot kell keresnie az értékalapú világ zsidóságával azért, hogy Izrael és a diaszpóra, a judaizmus és az univerzalizmus közötti viszonyt együtt határozzák meg. Babilon és Jeruzsálem ma már nem földrajzi fogalmak, hanem két külön szellemi, tudati és pszichológiai állapot. Jeruzsálem az elzárkózás és a magába fordulás kifejeződése, míg Babilon a nagy zsidó lelket jelképezi, amely az egész világért felelősnek érzi magát. Izrael királyság lett prófécia nélkül, ami engem és sokakat egyre erősebbé tesz. A felszínen minden működik: döntések születnek, azokat valakik végrehajtják, az élet megy tovább, a hajó halad. De merrefelé? Azt senki sem tudja. A gálya belsejében a fáradt rabszolgák húzzák az evezőket, de körülöttük sötét van. A tisztek a kapitánytól várják az utasításokat, de a következő hullámnál a kapitány sem lát tovább. Iránytű nincs a hajón, az árbockosárban pedig már rég nem ül senki.

Én a magam részéről képtelen vagyok belső iránytű nélkül élni. Nekem otthon azt tanították, hogy a zsidó nép célja nem egyszerűen a túlélés, hanem a felfelé törekvés. Számomra a felfelé nem Istent, illetve nem csak Istent jelenti. A szabadságot, ahogy a zsidók kitörtek az egyiptomi rabszolgaságból. Az igazságot és egyenlőséget, amit a zsidók elértek a hosszú vándorlás során a Sinai-sivatagban. Az egyetemes humanizmust, amit a zsidók megcéloztak a nagy próféták korában. Majmonidész optimizmusát és igyekezetét, hogy véget érjen a hódítások és a népek leigázásának a sötét középkora. Eredetileg a cionizmus sem csak arról szólt, hogy ki kell menteni a zsidókat a gonosz antiszemiták karmai közül. A cionista alapító atyák olyan társadalmi modellben gondolkodtak, amely minta lehet minden állam számára. Amelyben megvalósul Hillél alapelve, miszerint „Ne tégy olyat mással, amit magaddal nem tennél meg.” Ha a zsidók valaha nem szerettek üldözött kisebbség lenni, akkor új államukban többséget alkotó népként ne üldözzék a kisebbségeiket. Az utóbbi években ez utóbbi törekvés elhalni látszik. A társadalmi értékekről szóló vitákra most nincs sem igény, sem idő. Az izraelieket egyrészt a napi megélhetés és az anyagi jólét iránti vágy foglalkoztatja, másrészt pedig ag-

gódva figyelik az életükre törő, acsarkodó hangokat, amelyek az iszlám világból származnak.

Már többször javasoltam, hogy kezdjük a dolgot az izraeli fiatalság nevelésénél. Távolodjunk el a nemzeti traumától és változtassuk meg a középiskolai tananyagot. Meg kell emlékezni az európai zsidóság kiirtásáról, de másként. A mainál zsidóbb módon, gyengeségünket erővé változtatva. Új teológiára van szükség, amely nem az Istent, hanem az Embert helyezi a középpontba. A hitünkben legyen kevesebb fatalizmus és fanatizmus, és sokkal több megértés az olyan vélemények és hitek iránt, amelyek nagyon különböznek a miénktől, de éppen olyan igazak. A mindennapi élet nehézségei között és a híradók véres képeit nézve nem könnyű elképzelnünk egy olyan Izraelt, amely egy átfogó lelki-vallási párbeszéden alapuló békefolyamat elindítója. De mégis, egész létünket a világbéke iránti állandó felelősségünknek kellene motiválnia. Olyan zsidó népet szeretnék látni, amely azt a fogadalmát, hogy „soha többé" nem csak a holokausztra vonatkoztatja. A tegnapi áldozatoknak, akik legyőzték Hitlert, ma védeniük és támogatniuk kellene a világ összes szenvedő áldozatát. Az izraeliek többségének nem ez a véleménye. Még nem.

Mindez csak úgy ültethető át a gyakorlatba, ha a Zsidó Állam újrafogalmazására egy elég széles koalíció jön létre Izraelben és a zsidóságon belül. Ha a Zsidó Államot úgy határozzuk meg, hogy az a „zsidók demokratikus állama", ez nagyon jól hangzik, nincs benne semmi gonoszság. Én mégis félek ettől a meghatározástól, mert ha alaposabban szemügyre vesszük ezt a kifejezést, kiütköznek a hibái. A már említett problémákon kívül ott a kérdés: „Honnan ered az állam hatalma?" Istentől, vagy az Embertől? Teokrácia ez, vagy demokrácia? És ha az állam a „zsidóké", akkor ez azt jelenti, hogy minden körülmények között a zsidóké is marad, még akkor is, ha a zsidók kisebbségbe kerülnek? Milyen módon? Rábeszélés útján, vagy erőszakkal? Ez a meghatározás, amelyben eleve ott rejlik a „zsi-

LANCZKOR GÁBOR

Bükk

A felhős semmi-fényben
monokróm tompasággal

ragyog a meredek, havas völgyoldal, mintha mélysége
nem lenne,

mélysége-nincs függőleges felületén
sötéten feszülnek sorban egymás mellett a bükkfák
hosszabb-rövidebb törzsei.

Mint egyetlen öreg bükk,
az oldal,

az évgyűrűre évgyűrűvel
világosan odafeszülő kéreg-
bevésett dátumok, monogramok, nevek sötétje.

(Amit ennek…)

Amit ennek a meggyűrt lapnak a tetejéből letépett
papírszeletre írtam
fel,
a Siratófal
papírdarabokkal teletömött egyik résébe tömve
a nagy fehér mészkőtömbök között egyetlen akarat
csak,
s a többivel is egy: amíg két sima oldala, mint a
kváderkövek élei voltak,
a letépett papírszelet két tört széléhez,
akár a Fal fölött a Templom hűlt helye,
ez az egyetlen egy odaillő
cserépdarab.

Mózes

Egyre csak nyílik
a vesszőpalánk-sűrű
sűrű, ahogy lépdelsz benne
előre, ám ha megállsz végignézni
a csupasz fatörzsek moccanatlan erdején,
már össze is zárt előtted.

Úgy nyílik tovább,
mint a Vörös-tenger,
míg a vákuum közlekedőedénye, a tavasz
a hegygerinc déli oldalán
elszívja, és percről percre bomladozó rügyei végébe
hajtja testnedveit
a puszta földkupaccá omlott

Sár szörnyetegének

a nyomodban. Reggelre egy népes hangyaboly
állandó bizsergése már ki is váltotta
a tiszta patak démonjai közé szökött
finom idegrendszerét

sár

vizének.

A hóolvadás után egymásra száradt foltos levelek,
a megtömődött barnás
bükk-avar az ösvény két szélén
mint egymásba préselt hullámok metszete
a tenger félretolt vizében.

dók” és a „demokraták” közötti diszkrimináció az előbbiek javára, valójában leveszi a felelősséget az egyének és a közösség válláról, hiszen bárhogy is változzék a valóság a jövőben, az azonosságtudattal nem kell foglalkozni, az úgyis kötelező s változatlan marad. Ha mindehhez hozzátesszük, hogy a fenti meghatározás és a „zsidóság” mibenlétének a magyarázói vagy mélyen vallásos emberek, vagy hitbuzgó nacionalisták, akkor kiderül, hogy ez az állam vallásos-nacionalista, messianisztikus doktrínákkal operál. Ennek – ezt sajnos már tudjuk a történelemből – csak rossz vége lehet. Az én véleményem szerint egy demokratikus és egyenlőségen alapuló Zsidó Államnak a zsidó nép államának kell lennie, és ugyanakkor nem kevésbé a nem zsidó állampolgáraié is. Egy ilyen államban az állam zsidó jellegéért és értékeiért való felelősséget nem diktálják felülről; ennek a felelősségnek az államalkotó közösség és a civil társadalom tagjainak a tevékenysége révén magától kell kialakulnia.

Úgy érzem, hogy nem állunk messze attól, hogy az egyház és az állam végre teljesen elváljon egymástól. Az izraeli politika a maga értékrendjével megsemmisítő csapást mért a vallásos intézményekre és az intézményesült vallásra, mert a judaizmust – amely az állam megalapításáig minden zsidó közösség közös nevezője volt – az izraeli társadalom legfontosabb megosztó elemévé tette. Ez a folyamat csak úgy fordítható meg, ha a vallási diskurzust, azaz a rabbik politikai és pénzügyi befolyását eltávolítjuk a politikából és távol tartjuk a kormányzástól.

A vallásnak természetesen e területen is megvan a maga nagyon fontos szerepe, méghozzá az állam igazságtalan intézkedéseinek a kritikája. Amikor Nátán próféta odaállt a mindenható Dávid király elé és kijelentette, hogy „te vagy az az ember!”, példát mutatott az utókornak is. Igen, a humánumnak felül kell kerekednie a nyers számításon, a gyengéket és a rászorulókat meg kell védeni. Ami pedig az idegeneket, a nem zsidókat illeti, őket nem szabad a judaizmus ellenségeinek tekinteni, hanem

Időnyomok a térben

Izraeli hetünk emlékére

Egyik legfontosabb fiatal költőnk, Lanczkor Gábor legutóbbi kötete *(Vissza Londonba)* bonyolultan szabálytalan képleírásokból épül fel. Itt közölt verseinek tájleírásaiban is megfigyelhető ennek a látásmódnak a hatása. Nemcsak a leírás képzőművészeti metaforikájára gondolok (monokróm, mélység, felület), arra is, hogy a látvány leírása egyúttal elrendezés is, értelmezés, tehát képpé alakítás. A térben, amikor képpé válik, az idő nyomai mutatkoznak meg, válnak szemlélhetővé, akárcsak az évgyűrűk a fákban („dátumok, monogramok, nevek sötétje”), de egyúttal kiolvashatatlanná is, nem őrizhet többet a tájkép az időből nyomoknál, csak mint hiány mutatkozik a térben.

Lanczkor Gábor

A második versben is az idő térbeliesülését figyelhetjük meg, a bibliai idő „szervezi” a táj látványát, áttűnik belé. A látásunkat irányító, szervező nagytörténet – a kivonulásé – mutatkozik meg újra előttünk a tél-tavasz váltás idejében. Így lesz az ösvény két szélén egymásra száradt falevelekből a szétnyíló tenger képe, nem mementója a vers roppant erős zárlatában, az idő nyoma a térben, amit a vers figyelme hoz létre.

A harmadik szöveg cserépdarabja idézi a szimbólum görög etimológiáját (sambellin, együvé kapcsolódni, eredetileg egy két részre vágott tárgyat jelentett, a két rész összeillesztése tette felismerhetővé egymás számára tulajdonosaikat), és az edények széttörésének kabbalista mítoszát (a Teremtéskor törtek szét és a Megváltáskor kerülnek a helyükre újra), ezt értelmezi át, köti össze a Siratófallal, mint a Szentély „darabjával”. Itt a hiány messiási várakozás. A cédulára írt kérés, a többi cédulával együtt a Fal részévé válik, a Fal tőlük lesz azzá, ami. Töredék, amely ezért mindig túlmutat önmagán – mint olyan sokszor Lanczkor verseiben. (Képleírásainak egyik mozgatója az a meggyőződés, hogy a festmény mindig lezár, keretez, tehát mindig hiány, de mindig jelzi is azt, ami keretén túl van, mintegy virtuálisan meghosszabbodik, mindig feléd). A fal teste az elmúlt idő nyoma és az eljövendő idő ígérete, térbeli hiánya időbeli meghosszabbodásává válik. Épp így a költészet is, amikor megformálja a teret, mindig meg is bontja az eljövendő irányába – a messiási felé mutat. Ezt tanulhatjuk Lanczkor Gábor itt közölt verseiből.

Vári György

pont ellenkezőleg, szívesen látott partnereknek, akik inspirálják a judaizmust. Persze egy ilyen társadalomban a legnagyobb kihívást a pluralizmus jelenti, azaz egy olyan másiknak az elfogadása, aki különbözik tőlem. Ha a Zsidó Államnak nem sikerülne igazságossá válnia a nem zsidókkal szemben, akkor ez azt jelentené, hogy hiábavaló volt a kétezer évnyi várakozás. Ellenkező esetben viszont Izrael a vallások közötti béke globális modelljévé válhatna. Modellé Nyugat-Európa számára, amely muzulmán bevándorlók tízmillióinak adott otthont.

A nem is olyan régen még tisztán keresztény világ ma arra kényszerül, hogy praktikus modellt mutasson be arra, hogy miként lehetne a nem keresztény kisebbségeket kezelni. Csakhogy ma már a kisebbséget egyáltalán nem lehet úgy kezelni, ahogy valaha bennünket kezeltek. A zsidókat porig alázták, és végül mint menekülteket sem fogadták be. Ilyen módon a mélyen negatív európai energiákból kiemelkedett Zsidó Állam dialektikusan olyan szérummá válhatna, amely képes lenne kigyógyítani a demokratikus-keresztény civilizációt a xenofóbiából, a gyűlölködésből és a rasszizmusból, amelyek az Amerikai Egyesült Államokban és az Európai Egyesült Államokban újra felütik a csúf fejüket a fehér világ új idegenjei ellen. Ezek a kérdések átnyúlnak a klasszikus jobboldal-baloldal dichotómiákon és nem egyeznek a vallásos-szekuláris dichotómiákkal sem. Amíg a béke napja el nem érkezik, az izraeli jobboldal semmi mást nem tud felmutatni, csak a kardot és a Messiást. És ha egyszer béke lesz, az ellenségek híján keletkező űrt a klasszikus baloldal képtelen lesz új spirituális tartalommal kitölteni. Egyes izraeliek megkísérlik Izrael jövőbeli társadalmi tájképét megrajzolni, de a hangjuk ma még el van nyomva. A régi egyenletekhez megpróbálnak humanizmust, univerzalizmust, és új értékeket hozzáadni; traumák végtelen sorozata helyett a bizalom atmoszférájában szeretnének élni. Mindenkit a partneremnek érzek, akik hajlandóak feltenni a kemény kérdéseket még akkor is, ha a válaszaik nagyon különböznek egymástól, és akik a kezüket a szívükre téve bevallják, hogy aggódnak. Sokan vannak ilyenek.

Rajki András fordítása

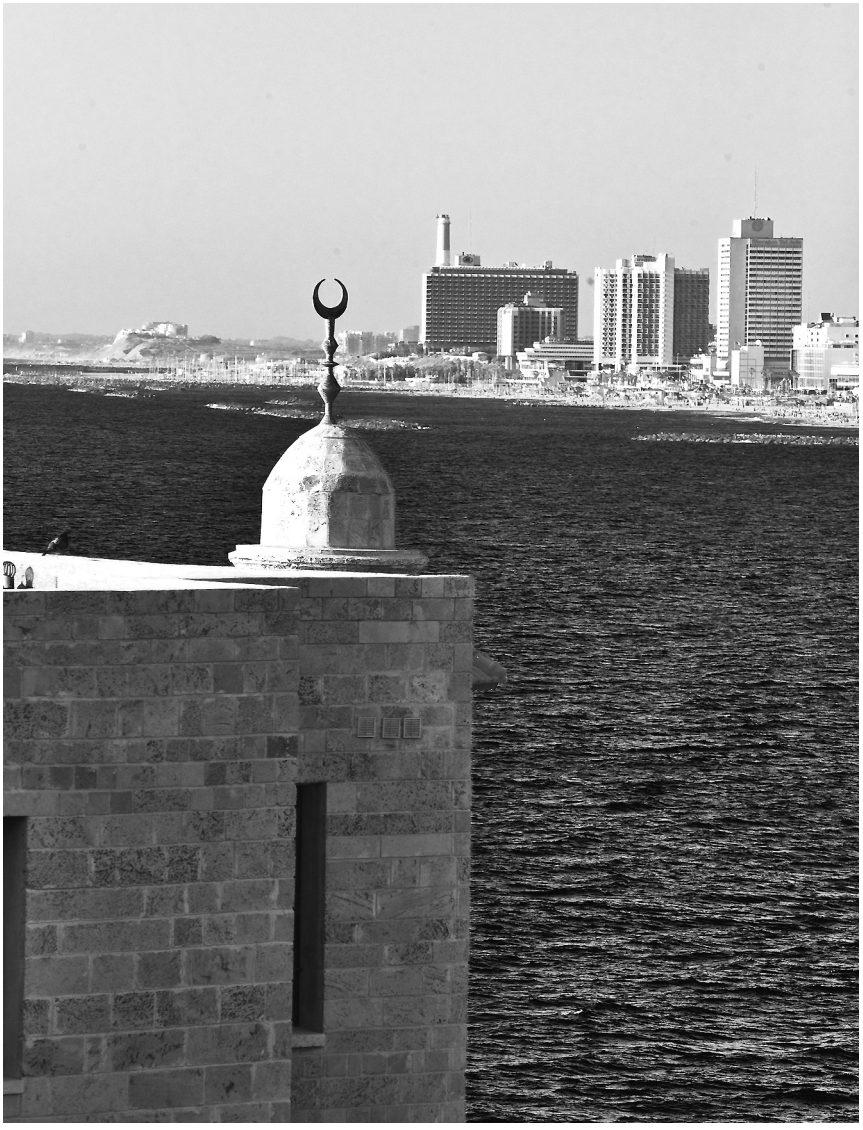

YORAM KANIUK

Tel-avivi napló

(akit a kutyája is megvet)

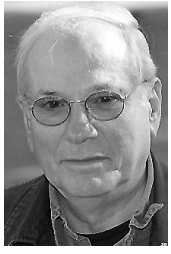

Ma reggel, az újság szerint katyusa találat érte a Kirját Smoná-i temetőt, de a jelentés szerint senki nem sérült meg.* Miután átnéztem az ezzel kapcsolatos többi újságcikket és beszámolót, barátommal, Slomo Svá-val találkoztam, aki az én véleményem szerint a zsidó bölcselet valamint Izrael és Tel-Aviv történelmének legjobb ismerője.

A hangulatos Bialik kávézóban ültünk, és ő a különleges stílusával, mely inkább hitszónokhoz illik, mint tanárhoz, előadást tartott a lengyel haszidokról. Ha együtt vagyunk, felteszek neki egy

Tel-Aviv látképe

Grillezés a háztetőn

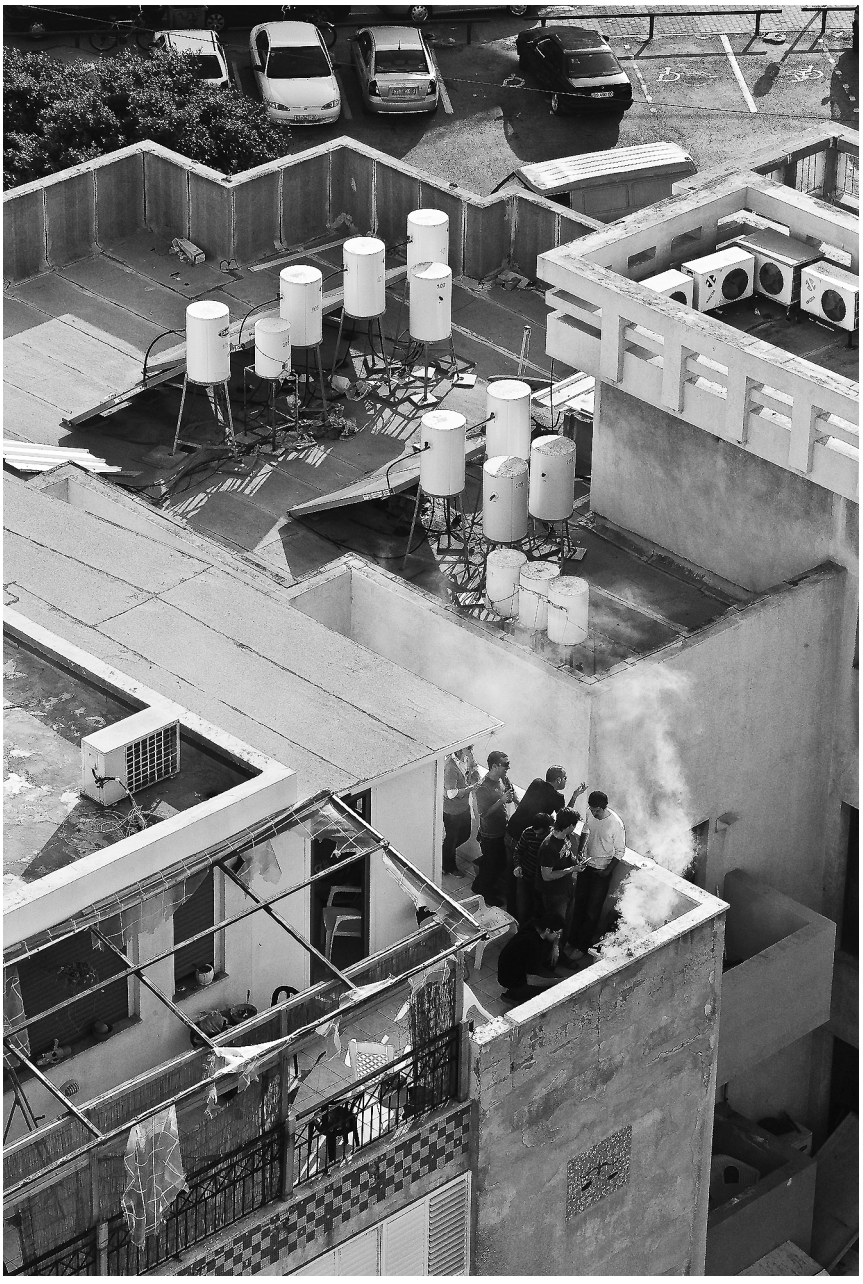

provokatív kérdést, ő elgondolkozik és beszélni kezd, és én, aki soha nem tudom befogni a szám, megnémulok, mint a hal. Körülöttünk az utcán, nagyszámú haifai, nahariai és galileai menekült járkált. Láttuk ezt rajtuk abból, ahogy a címeket keresik. Ugyanebben a kávézóban, néhány évvel ezelőtt egy palesztin öngyilkos merénylő felrobbantotta magát, sokan megsérültek, csupa haldokló sebesült. A lányom néhány perccel a robbanás előtt hagyta el a kávézót, én a rádióban hallottam a merényletről. Láttam a száguldó mentőkocsikat, és hívtam őt a mobilján. A lányom élt.

Ma a lányaim a háború ellen tüntetnek, beadványokat írnak alá, és azt gondolják, hogy Izraelben háborús bűnöket követnek el. Természetesen én vagyok a bűnös, mivel cionista maradtam, aki csak azért jött Izraelbe – egyébként itt születtem, és palesztin állampolgár vagyok –, hogy arabokat öljek és elűzzem őket innen. Otthon a véleményem nem számít. Mérsékelt nézeteimért a saját házamban lenéznek, még a kutya is, akit az asszonyaim agymosásban részesítenek, és mióta „tudja”, miről van szó, nem jön oda hozzám, nem csóválja a farkát, ha meglát. Én, több oknál fogva támogatom ezt a létért folyó háborút, melyeket a lányaim elleneznek. Ők ultra-balosak. Egyik lányom azt gondolja, hogy a Zsidó Állam igazságtalan, mert egyformán mindenki országa kellene, hogy legyen, és ő biztos abban, de nem bocsátkozik részletekbe, hogy ebben az országban soha nem lesz arab többség. Bárki, aki ismeri az Iszlám történetét, tudja, hogy az Iszlám nem tűri a nemzeti kisebbségeket. Nézzük csak meg, mi történt a koptokkal Egyiptomban, akik a régi Egyiptom lakói voltak, abszolút keresztény többséget alkotva. Ma a lakosság hét százalékát teszik ki, és még mindig üldözik őket.

A mi háborúnk a britek által kiadott Balfour nyilatkozattal kezdődött, mely a zsidók elismert jogának tekintette egy új nemzeti otthon létesítését. Azóta a háború, különféle elnevezésekkel, 1920 óta folyik. Anyám a halála előtt egy napon elvitt engem a régi tel-avivi temetőbe, ahol a bejáratnál emlékmű őrzi az 1921-es jaffai pogrom meggyilkolt áldozatainak emlékét. Szép reggel volt, eső után ragyogó napfény, emlékezetes nap, a jázmin és a narancsvirág illatával. Édesanyám a tel-avivi Herzlia gimnáziumba járt. Ő és az iskolatársai temették el a pogrom áldozatait. Köztük volt Joszef Háim Brenner, a mi legnagyobb írónk, akinek felesége az én óvónőm volt. Egy család volt az ország. A lemészároltak közül senkit nem lehetett azonosítani, ezért tömegsírba helyezték őket. Anyám azt mondta: Yoram, nézd, milyen örökséget hagyok rád! Szegény anyám tíz háborút élt meg.

Slomo Svá-nak a lányaimról mesélek, és egy kevés szimpátiát remélek kiváltani. Ő jól ismeri ezt a problémát. Izrael és a zsidóság felé irányuló legélesebb kritika mindig tőlünk származik. A legnagyobb antiszemiták mind művelt izraeliek, de a lányaim, bármilyen fanatikusak, számomra a legédesebbek ezen a világon. Jómagam, otthon, zsidó kisebbséget képezek, mert

YÁIR HURVITZ

A SZÍVEDRE, NYITOTT

Városban, melynek mennyboltozata nincs, csendje menedék
halotti ruhának látom életem
minden patak siet, minden
patak a szívhez siet
patak és körülötte hegyek
a patak forrásából jő a patak,
és én? mihaszna
a vízből vettem a kosárba,
kevés ajándék, miként

a víz, mely csókos virágra bízza a szívet
és én, a hegyeken madár csókol, ha elmúlok
a mennyboltozatként feszülő városban
fájnak a vizek.

fájó vizek,
a fájó vizek fájdalmát megsebzem
mint egy fűrészhal,
a víz grádicsain felszállok
mint a madár

azúrba öltözött földet csókolok

AJÁNDÉKESŐ

De mennyire… mennyire szép vagy.
Rajtad a békesség kifeszített sátorlap:
mennyboltozat védelmez
vörös hímzésű szivárványos nárciszok.
És lépteid mennyire… mennyire szépek.
Dalt éneklek neked rejtőző ciklámen
akit kertek forrása ölel.
Gazdag eső ibolyák sokaságán,
a mandulavirág jázminos özönén,
illat melyhez
lám az eső is a színek nyelvén beszél,
zöld-zöld… mennyire zöld, a bíbor belseje élő árnyék:
tenger gyöngédség lustán a szempillán,
csillagnak tűnő esőcseppek
rügyeznek:
mennyire szép vagy, tele pirosló
szerelemmel:
ajándékesőnek nevezlek.
A lépteid mennyire szépek.

Uri Asaf fordításai

Yáir Hurvitz *(1941-1988) a legjobb izraeli költők közé számít. A két szabre, Hurvitz és Yona Wallach, valamint a moszkvai születésű Meir Wieseltier a hatvanas évek kiemelkedő költő hármasa: ők alkották a „tel-avivi költőcsoport”-ot. Verseik együtt is megjelentek az* Áchsáv *c. irodalmi lapban. Hurvitz gyerekkora óta szívbeteg volt. Nyelvében, versei soraiban valósággal tapinthatók a T’nách-ból átvett kifejezések és hangulatok. Hurvitz költői érzékenységének fontos meghatározója a fájdalom és a halálfélelem. Fiatalon hunyt el, Belgiumban, szívátültetésre várva. Összegyűjtött versei tavaly jelentek meg a Kibuc HáMeuhád és Szimán Kri’á gondozásában. (A fordításhoz ezt a kiadást használtuk). Figyeljük meg:* A szívedre, nyitott *című vers címe a Smá Jiszráel imát, a vers maga a Kohelet-et (Prédikátor) és a Zsoltárok könyvét idézi, az* Ajándékeső *pedig az Énekek énekét.*

a feleségem, aki negyvenöt éve él Izraelben, nem zsidó, ezért a lányaim se azok. Egyikük, aki a jelenlegi háború ellen tiltakozik és *dafke* a palesztinok érdekéért küzd, zsidónak tekinti magát, zsidóként érez, de nem vallásos, ezért Izraelben nem lehet zsidó. Ha a ’40-es évek Németországában élne, haláltáborba küldenék zsidó volta miatt, de Izraelben még csak nem is keresztény, mert az anyjával ellentétben nem lett megkeresztelve. Milyen kár. Szédereste, mikor azt mondjuk: „zúdítsd a haragod azokra, akik Téged nem ismernek”, a feleségemre és a lányaimra gondolunk. Mikor a lányaim a seregben szolgáltak, féltem attól, hogy egy napon dezertálnak, hazajönnek a puskájukkal és engem átadnak az araboknak, ezért kitűztem a fehér zászlót.

Slomo Svá, törzsünk bölcsei között a rangidős, aranyos öreg, mint én, talán a legtisztább lélek, akivel eddig találkoztam, megnyugtat a lányaim felől, hogy azért lélekben zsidók. Svá jesivában tanult. A forrásokat betéve tudja. A lányaimnak kettős állampolgársága van, izraeli és amerikai. Nekem csak egy: izraeli. Számos jó házból való, politikailag korrekt cionista izraeli fiatal keres menedéket az USA-ban. A lányaim pedig olyan WASP-ok** leszármazottai, mint Jonathan Edwards, William Penn és mások. Ezek a lányok, minden kritikám ellenére itt élnek. Itt van egy méltatlankodó apjuk, aki nem segít rajtuk, és van egy nagy családjuk Amerikában. De itt fognak továbbra is élni. Slomo Svá szerint ez is azt mutatja, mennyire zsidók. Mondjátok ezt el a mi rabbijainknak.

Jó reggelt Izrael.

Uri Asaf fordítása

Forrás: http://www.tabletmag.com/news-and-politics/1439/diary-from-tel-aviv-3/

---

* A 2006-os libanoni Hezbollah elleni háború

** WASP fehér angolszász protestáns

Egy város szépsége lakói szemében

Az író, újságíró, és vérbeli tel-avivi Ruvik Rosenthallal van találkozóm, meglepő módon egy jeruzsálemi kávéházban. „Gyakran jövök ide." – mondja, de rögtön, határozottan hozzáfűzi: szemben a középkori spanyol zsidó költővel, Jehuda Halevivel, aki azt írta, szíve mindig keleten van, őt szíve és lelke mindig nyugatra, a Földközi tenger partjára húzza.

„Imádom Tel-Avivot" – jelenti ki. „Ezért nem magyarázhatom és nem indokolhatom meg a szeretetemet, nem vagyok objektív. Ez egyszerűen a génjeimben van. „Tel-Aviv Izrael legszekulárisabb városa" – büszkélkedik Rosenthal.

Ez nem volt mindig így. A XIX. század közepéig, amikor a várost rabbik irányították, a jaffai zsidóknak már nem kellett figyelniük a zarándokünnepek második napjait, a diaszpórában élő zsidók ünnepnapjait, bár még nem volt egyértelmű, hogy ez a terület Izrael Földjéhez tartozik. Még azután is, hogy a kérdés eldőlt, a jeruzsálemi zsidók továbbra is leereszkedően, lenézően tekintettek tengerparti kishúgukra, de legalább végre elismerték, hogy ő is a családhoz tartozik. Az a néhány jaffai zsidó ujjongott.

Tel-Aviv alapítása idején a szombatot szigorúan betartották. A szombat beköszöntét a hét férfi fújta sófár hirdette városszerte, az utakat fémlánc zárta el a lovas kocsik és az akkoriban még csupán elszórva közlekedő automobilok elől. Az egész város pihent, miközben állhatatos őrjáratcsoportok rótták a város keskeny utcáit, ellenőrizve, hogy senki sem sérti meg a szombatot nyilvánosan.

Így volt ez egészen 1928-ig, mikor a kerületi bíróság törölt egy, a szombat megsértéséért járó bírságot, melyet egy városi lakosra róttak ki, továbbá megjegyezte, hogy mióta a brit irányítás mindenkinek szabad vallásgyakorlást ígért, és mióta a szombat betartása csak a zsidók számára kötelező, ezek a bírságok diszkriminatívak.

Érkezés a tel-avivi reptérre (László Mária felvétele)

Így kezdett Tel-Aviv felszabadulni a vallási előírások alól. Ma, nyolcvanegy évvel később, a legtöbb izraeli Tel-Avivot valóban Izrael legszabadabb városának tartja. A város a hét összes napján éjjel-nappal mozgásban van, de jól illusztrálják ezt a szombat reggeli szabadtéri művészeti rendezvények, a közlekedés, a zsúfolt éttermek és a péntek este is nyitva tartó szórakozóhelyek is. És ma, a menő tel-aviviak néznek le a jeruzsálemiekre, akik roskadoznak a vallási kötelezettségek súlya alatt.

Valójában Jeruzsálemben sokkal kevésbé ellenőrzik a szombat betartását, mint azt a tel-aviviak hiszik. Ahogy az is igaz, hogy bár Tel-Aviv valóban sokkal világiasabbnak tűnik, lényegében nem sokkal szekulárisabb. Elhanan Meshi, a tel-avivi önkormányzat Üzlet Engedélyezési Hivatalának vezetője arról tájékoztatta a Jerusalem Reportot, hogy Izrael összes önkormányzatához hasonlóan, a tel-avivit is számos, a Belügyminisztérium által hozott törvény és rendelet köti, melyek úgy rendelkeznek, hogy bírságot kell kiszabni az olyan kereskedelmi egységek ellen, melyek szombaton nyitva tartanak, disznóhúst árulnak, vagy bármilyen egyéb kirívó módon megsértik a zsidó vallás szabályait.

Egyébként Meshi arról is beszámol, hogy az önkormányzat meglehetősen rugalmasan kezeli ezeket a szabályozásokat. „Nem megyünk ki szabálysértőket keresni" – mondja. „Tel-Avivnak páratlan élni-és-élni-hagyni atmoszférája van, ultraortodoxok és szekulárisok ugyanabban az utcában élhetnek Tel-Avivban, mert tisztelet-

Jaffa, a tel-avivi strandról nézve

ben tartják egymás jogait, és mert ezt a várost a tolerancia szelleme hatja át."

„Az izraeliek lassan elhiszik, hogy a zsidó tradíció és a szekularizáció ellentmondás" – mondja Rosenthal. „És így a világiak és a vallásosok megpróbálják provokálni egymást, és elfoglalni egymás helyét. Mi, itt Tel-Avivban nem így csináljuk. Nálunk is van szombat hangulat – néhányan a szombatot kulturális és szabadidős tevékenységre való lehetőségként, néhányan a vallás idejének tekintjük. És ez jól működik együtt."

Ezzel szemben és összehasonlítva, annak tükrében, amit Rosenthal „zsidóság" és „izraeliség" alatt ért, azt mondja, hogy „Tel-Aviv nagyon tipikus izraeli város. Nemcsak azért, mert *balagan* (káosz, szemét) van itt, ami nagyon jellemző Izraelre, hanem, mert dialektikus feszültség van a zsidóságon belül; a tradíción, a konzervativizmuson, a zárkózottságon, valamint a modernitáson és nyitottságon alapuló izraeliség között."

Természetesen ez a kettősség jelen van minden izraeli városban. De Jeruzsálem inkább zsidó, miközben Tel-Aviv mágnesként vonzza magához a héber nyelvet és kultúrát. Igen, Jeruzsálemnek talán ott van, a város keleti részétől a nyugatiig húzódó „kulturális sugárút", ahogy a jeruzsálemiek szeretik emlegetni, de az igazi izraeli kultúra Tel-Avivban van. Tel-Aviv mindennek a gyújtópontja, vonzza a kultúrát, a gazdaságot, a médiát és a kommunikációt. És ez olyan lendületet ad a modern törekvéseknek, amit sehol máshol nem találunk."

„Vajon hogyan lett Tel-Aviv olyan, amilyen ma?" – gondolkodik hangosan Rosenthal, s a kérdésre határozott válasza van; „Az *Hagymnasia Ha'ivrit Herzliya* (a Herzlija Héber Gimnázium), az új héber város első gimnáziuma miatt." Természetesen Tel-Avivnak ott volt a tenger, és később a kikötő is, de a gimnázium nélkül csak egy parányi település lett volna, körülbelül hetven polgárcsaláddal és kerítéssel övezett kertekkel. De a gimnázium, mely a város alapítása után Jaffából Tel-Avivba költözött, és egy csodálatos, Salamon templomát idéző épületben nyert elhelyezést, vonzotta a tehetséges fiatalokat és az elhivatott tanárokat.

„A tanárok, akik itt tanítottak! Az író és filozófus Ahad Haam, az író Joszef Hajim Brenner, a költő Saul Csernihovszki – ezek az emberek formálták az izraeli-héber kultúra alapjait, és mind a *gymnasia*ban tanítottak. Nekik köszönhetően vált vonzóvá a város az első filmszínházak, az opera, és a színházak számára is. Tel-Aviv kulturális központtá nőtte ki magát, és mágnesként vonzotta a kreativitást és a modern törekvéseket."

Rosenthal kijön a sodrából, mikor emlékeztetem, hogy a várost néha, pejoratívan, „Tel-Aviv Államként" emlegetik, mintha burokban létezne, az ország más városaitól elkülönülve.

„Nonszensz" – vág vissza. „Ez az ország olyan, mint egy élő organizmus, a maga szerveivel. Tel-Aviv magához vonzza az embereket, és ezért ő a központi szerv. De ez nem burok. A burok hermetikusan zárt vagy repedt. Ha Tel-Avivot nem venné körül Izrael többi része, és ha nem lenne folytonos interakcióban velük, Tel-Aviv sem létezne többé". Tel-Aviv egy ésszerű alternatíva, egy élhető város, és a tel-aviviak néha nemet mondanak néhány vallási és nacionalista őrültségre,

mely magával ragadja az országot – de nem élnek burokban. Tel-Aviv, politikailag, Izrael mérsékelt áramlatát képviseli. Nem különösebben baloldali, kivéve persze, ha Jeruzsálemmel hasonlítjuk össze.

„De talán” – folytatja – „van itt egy másfajta burok”. „Amikor azt mondom: Tel-Aviv, az északi részekre gondolok, ahol a társadalom felső rétege él, itt az emberek nagy része askenázi. Ők kényelmesen és jól élnek. Nem sújtja őket szegénység vagy szenvedés, ezért nem is nagyon gondolnak ilyesmire.”

De szegénység és szenvedés igen is létezik Tel-Avivban. „Igen, természetesen létezik” – válaszol. „Nem létezik olyan város, melynek ne lennének szegényebb részei, és Tel-Avivban ez elsősorban a déli területekre jellemző. Tel-Aviv déli része olyan, mint az ország déli része – társadalmilag, gazdaságilag és politikailag is elmaradottabb.”

Várakozás a reptéren (László Mária felvétele)

Két sör mellett

Tel-Aviv, ismeri be, zsidó város; csupán egy maroknyi arab él Tel-Avivban, Jaffán kívül. „Tel-Avivot azért alapították, hogy elmeneküljenek Jaffából, hogy elmeneküljenek az araboktól. Az alapítók atyák expliciten kimondták ezt, és írtak róla a lapok hasábjain. Közigazgatásilag Jaffa és Tel-Aviv egységet alkot, de kulturálisan és minden egyéb tekintetben különálló városok.”

„Izrael része a Mediterráneumnak, de nem része a Közel-Keletnek. Amikor az alapítók építették ezt a várost, gondoltak Európára, de nem gondoltak a Közel-Keletre. Olyanok vagyunk, mint Spanyolország vagy talán kicsit olyanok, mint Görögország. De erre a vidékre nem illünk. Nem olyanok vagyunk, mint Kairó és, legyünk őszinték, Izrael nagy része sem olyan, mint Umm el-Fahm (izraeli arab város). Ez problematikus, több szempontból is. Én csak azt mondom, hogy imádom ezt a várost, de sosem állítottam, hogy tökéletesnek tartom. És legalább, Jeruzsálemmel vagy más úgynevezett „kevert városokkal” ellentétben, itt nincs semmilyen álságos próbálkozás „a békés együttélésre.”

Bármennyire is elégedett sok telavivi a várossal, mégsem tudnak anélkül Tel-Avivról beszélgetni, hogy valamilyen tekintetben ne hasonlítanák össze vagy állítanák ellentétbe más városokkal – főképp, ha szembeállításról van szó – Jeruzsálemmel.

„Jeruzsálem és Tel-Aviv folytonos dialógusban áll egymással” – magyarázza Rosenthal. „Tel-Aviv egy modern város, homokra építve, és ez meghatározza őt. Jeruzsálem történelmi város, erős kövekre épült. Ez egyfajta Jing és Jang; Tel-Aviv nem létezhetne Jeruzsálem nélkül, és Jeruzsálem sem Tel-Aviv nélkül.”

A jeruzsálemiek, kijátszva a végső ütőkártyát, gyakran megjegyzik, hogy Tel-Aviv, fehér, oldalvást épített Bauhaus házaival nagyon csúnya város. „Igen, azt hiszem, az” – mondja Rosenthal. „De az én genetikai kódom arra predesztinál, hogy tagadjam ezt a csúnyaságot. Én egyszerűen nem látom ezt.”

„Mindnyájunknak megvan a maga helye a világon, és mindannyiunk életében eljön az a pillanat, amikor szinte lehetetlenné válik különválasztani az embert és a helyet, ahol él. Huszonnégy évig máshol éltem, bár mindig egyértelmű volt számomra, hogy szívesen visszatérnék Tel-Avivba, és a környékre, ahol felnőttem. Szóval megtettem.”

The Jerusalem Report
2009. május 25.
Eetta Prince-Gibson
Konkoly Ágnes fordítása

Itamár Jáoz-Keszt 1934-ben született Szarvason, 1944-ben deportálták Bergen-Belsenbe, majd 1951-ben alijázott. A Tel-Avivi Egyetemen Bibliát és héber irodalmat tanult, majd megalapította ez Eked Irodalmi Kiadót. Kilenc verseskötetet publikált, egy prózatrilógiát, illetve több válogatáskötetet jelentetett meg magyar költők héberre átültetett verseivel. Magyar fordításban eddig két kötetet olvashattunk saját verseiből.

A reális város

Itamár Jáoz-Keszttel beszélget Bendl Vera

Itamár Jáoz-Keszt, és felesége, Hanna tel-avivi otthona egyben az Eked kiadó irodája is. A falak könyvespolccal tele, Itamár saját művei magában több sort elfoglalnak. Kintről a városra jellemző párás levegő árad be és madarak hangja hallatszik, az ablak mellett pedig egy üvegházinak tűnő orchidea pompázik rengeteg virággal. Hanna állítólag másfél évig öntözte, amíg életjelt adott. Azt mondja, a virág világosan bizonyítja, hogy érdemes adni. Itamárral a száz éves Tel-Aviv és a most megjelenő fordítás-antológiája kapcsán beszélgettünk.

– Tel-Aviv mennyire központi téma az izraeli irodalomban Jeruzsálemhez képest?

– Nagyon, de más formában, mint Jeruzsálem. Jeruzsálem általában legendaszerű, és legendaszerűsége gyakran összeütközik a realitással. Tel-Aviv viszont mindig nagyon reális, emellett pedig van benne valami mediterrán jelleg. Tel-Aviv a tenger városa, és számomra a tenger a végtelenséget szimbolizálja. Ilyen szempontból egyébként a tengernek Jeruzsálemben kellene lennie. Van abban valami megható, hogy Tel-Aviv száz éves, és sokan jobban is szeretik ezt a várost Jeruzsálemnél, köztük én is, annak ellenére, hogy kipát hordok és őrzöm a hagyományt. Nehéz megmondani, hogy miért szeretem. Egyszerűen van benne valami, csak nehéz kifejezni, hogy mi. Talán éppen az emberek, mert valójában építészetileg például sokkal szebb városok is léteznek; igazság szerint én például ezeket a Bauhausházakat nem nagyon szeretem. Ami szép, az az, hogy a város tele van zölddel. Egyszer Nemes-Nagy Ágnes járt itt, a központban kísérgettem, és ő hívta fel a figyelmemet erre. Manapság persze tényleg divat Tel-Avivot mint szekuláris várost bemutatni Jeruzsálemmel szemben, de ez így egyáltalán nem pontos. Nagyjából talán igaz, de csak a felszínen. Egyébként az, hogy nem annyira szeretem Jeruzsálemet, annyit jelent, hogy én nem tudok a szentségben állandóan benne élni. Attól félek, hogy elvesztem a szentség érzését. Ez azzal is jár, hogy engem manapság is elönt valami, amikor Jeruzsálembe megyek.

– Hogyan változott a város képe az évek során?

– Tizenhét-tizennyolc éves koromban a szüleim a Dizengoff tértől nem messze laktak, ahol meg most mi lakunk, a Milano térnél, még egy hatalmas gödör volt, ősszel tele esővízzel és vartyogó békákkal. Szóval Tel-Aviv rettentő dinamikusan változik, ahogy a hirdetés is mondja, ez „szünet nélküli város”, az egyetlen hely, ahol az ember éjjel és főleg hajnalban is kávéházba mehet. És úgy látszik, ez mindig így volt, mert az emberek szabják meg egy város milyenségét. A kezdetektől Tel-Avivban akkumulálódott az újhéber intelligencia, nem annyira Jeruzsálemben, ahol megvolt a vallásos kóved, de az újítási vágy, ami mindent hajtott, Tel-Avivban maradt. A színházi élet is itt jelentős. Mondhatom talán azt is, hogy Izrael az egyetlen állam, amely az irodalomnak és a művészetnek köszönheti a létét. Ezt a következőképpen értem: J. L. Gordon a tizenkilencedik században írt egy verset, amit én először magyarul olvastam. Azzal végződik, hogy kijelenti, ő az utolsó héber költő. Kicsit romantikus vers, de szép és igaz. Húsz évre rá megjelent tíz-tizenöt héber költő, és minden megváltozott. De fontos tudni, hogy az állam fogalma a harmincas évekig csak az irodalomban létezett, vagyis az irodalom tartotta életben a vágyat és a reményt. Nem tudok más államról a világban, ami az irodalomból keletkezett volna. Manapság sajnos nem mindenki látja, mekkora vívmány ez, és azt sem tudja, milyen, amikor Izrael államisága nem adott. A fiatalabb nemzedék Izraelben gyakorlatilag nem tudja, mi az, hogy antiszemitizmus. Nehéz megmagyarázni nekik, hogy ha Európában azt mondják valakire, „milyen zsidósan nézel ki”, nem bókolni akarnak és arra utalni, hogy az illető olyan jóképű, mint Paul Newman. Viccesebb történet, de idetartozik, hogy a kisunokám a napokban azt kérdezte: „Nagyapa, te voltál a soában?”. Mondtam, hogy igen, aztán azt kérdezte: „Mondd csak,

Nagyapa, mi volt előbb, a kivonulás vagy a soá?”. Mondtam, hogy a soá. Erre azt kérdezte, hogy „és a kivonulásnál is ott voltál?”.

– Milyen volt régen a tel-avivi irodalmi élet illetve milyen ehhez képest a mai?

– Huszonéves koromban úgy éreztem, hogy minden virágzik, és minden lobban, ma meg úgy gondolom, hogy éppenséggel van valami itt-ott. Nem tudom, hogy ez valóban így van-e, vagy csak a koromnál fogva változik az, ahogy érzékelem a dolgokat, mert például az általam szerkesztett költészeti folyóiratba rengeteg verset kapunk, köztük jókat is. Ez azt jelenti, hogy van élet. Sajnos elég kevés irodalmi lap létezik, és annak sem örülök, hogy az utóbbi években a napilapokból kiszorultak a versek, pedig régebben nem ez volt a helyzet. De persze számomra az irodalmi élet mindenképpen Tel-Avivot jelenti. Én itt hoztam létre a kiadómat, az Ekedet. A szerkesztőség a Dizengoff mellett volt sokáig, és irodalmi esteket rendeztünk. Nagyon szép idő volt. Az ötvenes-hatvanas években sokat vitáztunk az irodalomról más költőkkel és írókkal. Én azokhoz tartoztam, akiknek a gyerekkorához és az életéhez kötődött a soá. Az ittenieket ez nem érdekelte, sokkal inkább az, hogy olyan irodalmat csináljanak, amilyen Párizsban vagy Amerikában van. Ez szép ötlet, csakhogy én és mások ezt nem engedhették meg maguknak. Minket valami kötött, valami meghatározottság, ami később arra is rávett engem, hogy visszamenjek Magyarországra látogatóba. Ezek a viták az ötvenes években voltak és az államalapítás utáni zuhanás időszakában történtek. A többiek nem látták, hogy zuhanás történik, azt hitték, hogy ez a normalizálódás. Ráadásul a túlélők fogadtatása sem volt valami szép itt. Mindig azt a barom kérdést tették fel, hogy miért hagytátok magatokat a vágóhídra vinni? Így az irodalom is kettészakadt. Ehhez járult még a keleti zsidó irodalom kérdése. A keletiek általában nagyon tehetségesek, de tele vannak kisebbségi érzéssel. Manapság a negyedik ág az „újvallásos” irodalom. Ennek én is része vagyok. A nyolcvanas években kezdődött ez a vallásos fordulatom, amikor megláto-

Éjszakai élet

gattam az ükapám, a váci csodarabbi, Jesajahu Silberstein sírját. Ezután írtam egy verset, és ez a vers különbözött az összes azelőttitől. Ez akkor véletlennek tűnt. Aztán írtam még egyet, és az is különbözött minden előzőtől. Megváltozott az ütem és a stílus – minden. És jött egy egész sorozat ebben a stílusban. Akkor megértettem, hogy ez nem véletlen. Egy talmudi paszuk szerint a rabbidinasztiák leszármazottainál négy-öt nemzedék után az érzület visszatér. Talán ez történhetett.

– Mi a helyzet ma az irodalmi vitákkal?

– Hát, akármit is mondok a szememben lanyhulni tűnő tel-avivi irodalmi életről, az biztos, hogy nincs olyan hét itt, amikor ne lenne legalább öt-hat irodalmi est. Ezekben egyébként most benne vagyok, mert megjelenik egy verses antológia mai kortárs magyar költőktől, amit én fordítottam. Ebben a kötetben lefordítottam többek között Juhász Ferenc, Gergely Ágnes, Tóth Krisztina, Balla Zsófia, Nádasdy Ádám, Térey János néhány versét. A fordítás közben néha úgy éreztem, hogy nem különbözik nagyon a magyar és az izraeli kortárs költészet. Sokszor nem tudnám megmondani, hogy hol íródott az adott vers.

– Milyen a magyar költők itteni fogadtatása?

– Az első általam fordított kötet 30 évvel ezelőtt jelent meg, akkor a magyar jisuv nagy volt. Közel félmillió magyar ajkú izraeli élt itt, mára nagyon csökkent a számuk. De érdekes az, hogy a versek főként a második nemzedéket érdeklik. Ők nem nagyon tudnak magyarul, és ők vették meg a héberre fordított klasszikus magyar költészetet. Legutóbb a Füst Milán-antológia jelent meg. Úgy fogadták, mint Magyarországon: vegyesen. A Petőfit megvették. Jól fogadták Juhász Ferencet is. A Szarvassá változott fiú kiáltozása a tit-

ITAMÁR JÁOZ-KESZT

Nyelvcsere

Jákov Steiner professzornak

Három atya tépte a nyelvemet – s még fiatal vagyok,
összeszorított ajakkal tekintett rám, lábamnál állván, anyám,
amikor a fájdalom megrázta tagjaimat, ahogy áramütések érik az arcot,
és felfogja, velem együtt, a kitépés fájdalmas ízét,
mivel nyelvem hozzá volt kötve az ő nyelvéhez
a születés tájának sarával – és az altatódalok visszhangja
még átjárja és csöpög az ablakon túli fákról
mint a zöld létezés csírája – – – ám három ősz hajú ember
már ott állt a fejemnél, hogy felváltsák az anyanyelvet az atyák nyelvére,
fekete övükkel az arcomba csapkodnak, és szögletes betűket röptetnek
a szemem előtt,
és felkelek, s mint álomkóros, megyek a körülöttem zümmögő szavak után,
szó, szó és fullánkja a húsban –
de a kint
folyamatosan beszél, s én magam
szótagokat izzadok
és két nyelv cseréjének vérében fürdök,
születő-lény a szövetség vérében,
három atya parancsolata szerint ősi időkből, kik sorsomat megszabták,
mint világok pusztulása után, és anyai pillantás
rég nem tekint rám, s a folyók tája se vadul,
de még ott kiáltoznak ezüstös szőrrel borított testemen
és arra biztatnak: beszélj!
És az íróasztalhoz ülvén,
íme én, szavak hipochondere,
ki még féli a sebet.

Szántó T. Gábor fordítása

kok kapujából című versét többször adták a rádióban, később pedig költőbarátok írásaiban Juhász-hatást vettem észre. A fiatal költők antológiájával egyébként nem áltatom magamat. Mi ezt a kötetet a folyóirat előfizetőinek elküldjük, és szerintem arra van esély, hogy akik megkapják, megnézik. Az, hogy valaki egy könyvkereskedésben éppen magyar költők verseit keresse… előfordulhat, de nem erre építünk. Egyébként nyilvánvaló, hogy nem mindenki hangzik jól héberül, aki magyarul meg igen.

– Milyen a viszonya Magyarországhoz?

– Kettős a viszonyom. A magyar költészetet nagyon szeretem, Magyarországon írtam az első héber verseimet. De az országhoz nem köt semmi. Igaz, hogy amikor először visszamentem a szülővárosomba, Szarvasra, nagyon meghatódtam. De azután sokszor jártam ott, és valahogy kiürült az élmény. Ma már nem akarok többször elmenni, hanem meg akarom őrizni a gyerekkori emlékeket úgy, ahogy vannak. Ráadásul nem tudom kitörölni a deportálás emlékét sem. Azt hiszem, őszintén mondom, hogy a nagyon régi emlékek és egy pár új élmény köt Magyarországhoz illetve a magyar költészet. Amikor a kötetem megjelent magyarul, héberről lefordítva, nagyon furcsa érzés volt. Az anyanyelvemen olvastam magamat, aki nem az anyanyelvemen írok, hanem az apák nyel-

KORTÁRS MAGYAR KÖLTŐK HÉBERÜL

Az izraeli Könyvhét idején, nyár elején jelent meg Itamar Jáoz-Keszt fordításában és szerkesztésében a *Kortárs magyar költészet* héber nyelvű antológiája.

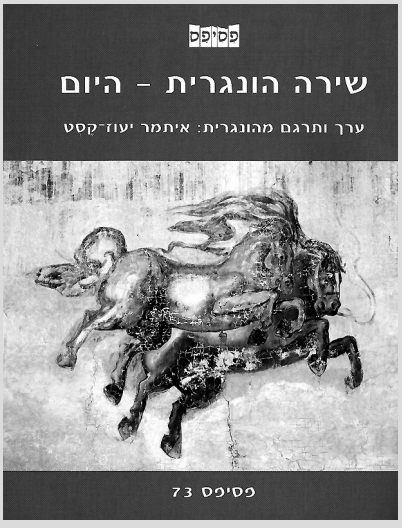

A hiánypótló kiadvány jóvoltából héber fordításban olvasható Juhász Ferenc, Lator László, Csoóri Sándor, Gergely Ágnes, Tandori Dezső, Nádasdy Ádám, Rakovszky Zsuzsa, Oravecz Imre, Kántor Péter, Balla Zsófia, Zalán Tibor, Kukorelly Endre, Turczi István, Vörös István, Tóth Krisztina, Jász Attila, Schein Gábor, Térey János, Lackfi János, Szántó T. Gábor, Kiss Judit Ágnes és Röhrig Géza egy-egy alkotása.

A kiadványban beszélgetés olvasható Gergely Ágnessel és Vörös Istvánnal és megtalálható benne Juhász Ferenc mai visszaemlékezése a ’80-as évek közepén Izraelben tett látogatásáról, valamint Kőbányai János írása a magyar-zsidó költészet 150 évéről. A *Pszeifasz* szerkesztői egy-egy tanulmánnyal állítanak emléket a közelmúltban elhunyt Mezei Andrásnak és Székely Magdának. Külön fejezet foglalkozik a 100 évvel ezelőtt született Radnóti Miklós munkásságával.

vén. Eleinte nem tudtam megállapítani, hogy az enyém vagy nem az enyém, amit olvasok. Pozitív viszonyom van a magyar kultúrához, és azt hiszem, hogy a magyar kultúrának a lényege most is a költészet. Mindig ez volt a húzóerő, és az a mai napig is. Ez tényleg nem engedett engem el. A probléma úgy oldódik meg, hogy héberré változtatom azt, amit szeretek.

– Mi az izraeli irodalom különlegessége más népek irodalmához képest?

– Egészében az mindenképpen igaz, hogy a sok háború megüli az irodalmi tudatot is. De a kétezer éves örökségnek is nagy jelentősége van. A különbség tehát talán az, hogy a hagyomány sokkal nagyobb, mint például a magyar irodalomban. Az ember két és fél ezer év örökségéből válogathat, ha más korba akar menekülni. Emellett formailag a magyar költészet például jobban vonzódik a ritmushoz és a rímekhez, mint az izraeli. Voltak viták arról, hogy a rímnek mennyire kedvez a héber nyelv: Judah Halévi és Ibn Gabirol művészei a rímelésnek, viszont a Bibliában alig van rím. Uri Cvi Grinberg például kezdetben rím nélkül írt, de később elkezdett rímelni. Én is néha rímes verseket írok, máskor pedig nem. Hangulatomtól függ.

– Min dolgozik mostanában?

– A fordításkötet mellett a válogatott verseimet adom ki téma szerint. Az egyik kötet a vallásosabb témájú verseimet fogja tartalmazni, a másik a holocausthoz kötődőket.

– Említette, hogy van abban valami megható, hogy Tel-Aviv száz éves. Meg tudná mondani, mi az pontosan?

– Hát, például az, hogy én Tel-Avivról először Bergen-Belsenben hallottam. A barakkban egyik éjszaka valaki elkezdett énekelni magyarul, nagyon csendben, hogy ne hallják meg. A szavakra mai napig is emlékszem: „Angol zászló Tel-Aviv ormán/ Zsidó vértől piros a Jordán / Amíg a világ ellenünk tüntet / Testvérharc dúlja kis nemzetünket.” Ez akkoriban olyan volt, mint egy mese. Így kezdődött. És aztán nem is olyan sokára láttam, hogy Tel-Aviv messze van a mesétől, a tenger viszont közel van hozzá. Azóta itt élek. Ötvenegy éve.

Hanna Jáoz-Keszt az izraeli holocaust-irodalom országosan elismert szakértője, és mai napig a Bar-Ilan egyetem tanára. Arról kérdeztük, hogyan változott az évek során az izraeli, soáról szóló irodalom.

„Az izraeli holocaust-irodalom különböző fázisait legjobban a költészettel szemléltethetjük”, mondja Hanna, „ahol három jól elkülöníthető irodalmi generációról beszélhetünk. Az első generáció a harmincas és negyvenes években írt, legtöbbjük családja és hozzátartozói Európában voltak. Közöttük a legjelentősebb Uri Cvi Grinberg, akinek egész családja Lengyelországban maradt, és ő maga is Lengyelországban volt még ’39 nyarán. Grinberg maga, előzetes tapasztalatai és megérzései alapján, már ’31-ben megjósolta, hogy a zsidóság pusztulása valószínű, de senki nem hitt neki. A negyvenes években sokat írt otthon maradt családjáról, de az erről szóló verseket aztán csak a háború után publikálta, s végül rengeteg díjat kapott érte. Ami különösen érdekes, hogy Grinberg a húszas években rendkívül formabontó verseket írt, rím és ritmus nélkül. Amikor azonban a soá jelenik meg főtémáként, hirtelen visszatér a klasszikus formákhoz, elkezd rímelni, ritmussal telnek meg a sorai. A negyvenes évek szerzőit egyébként Grinbergen kívül a klasszikus formák jellemzik, a soával kapcsolatban pedig a téma a siratás, gyász és jajkiáltás, felháborodás.

A soáról szóló költészet második generációja túlélőkből áll, akik a háború után, vagy az ötvenes évek elején érkeztek Izraelbe. Ez nagyjából Itamár generációja; ők a háború alatt gyerekek vagy fiatalok voltak, anyanyelvük nem az ivrit, így emberfeletti erőfeszítést kellett tenniük azért, hogy nyelvet és kultúrát váltsanak. Ami különösen érdekes, hogy bár ezek a költők nem ismerték egymást, költészetükben önkéntelenül nagyjából egységes csoportot alkottak, mert témájukban és kifejezésmódjukban igen sokban hasonlítanak egymásra: náluk nincs jelen a jajkiáltás, felháborodás vagy siratás, versformájuk pedig nyitott, formabontó, elhagyva a ritmust és rímet, ami az előző generációra jellemző volt. Ami a versekben szintén közös, hogy tényeket, helyeket, időpontokat nem említenek, sőt, nem találunk realista leírásokat sem megtörtént eseményekről. Az egyik legfontosabb kutatásom témája annak megállapításáról szólt, hogy mi az, ami mégis egyértelműen összeköti ezeket a költőket, és honnan tudjuk teljesen pontosan, hogy ki nem mondott témájuk éppen a soá. A kutatás során négy megkülönböztető jegyet találtam ezekben a művekben. Egyrészt olyan szavakat tartalmaznak, amelyek együtt úgy hatnak az olvasó számára, mintha egy másik bolygóról érkeznének, ilyen például a vagon, füst, csizma, vonat. Másrészt a Bibliából, főként a Genezisből származó – elsősorban traumákról szóló – történetekre (például Káin és Ábel, Izsák feláldozása) vonatkozó utalásokat tartalmaznak. A harmadik csoportot az európai tájakra való utalások képezik, amikor a költő egy olyan tájat, erdőt vagy folyót ír le, amely Izraelben biztosan nem létezik, sőt, az izraeli olvasó számára idegen. A negyedik csoport a személyes metaforákból és képekből áll, amely a költő saját világában kapcsolódik a holocausthoz. Itamárnál ilyen a „világ vákuuma” vagy a „fekete hó” kifejezés. A túlélők költő-generációja nem sír, nem sirat, nem kiált, hatalmas a csöndje. A forma nyitott, a téma zárt.

A hetvenes évek végén jelent meg a soáról szóló költészet harmadik generációja. Ők is használják a második generáció kódjait, illetve a sajátjaikat is. Ilyen például Oded Peled, akinek édesanyja Bergen-Belsenben volt, vagy Rivka Mirjam, aki azt írja, hogy „Gyermekeim füstöt szopnak majd mellemből”. Témájukban azonban visszatérnek az első generációhoz. Ők már sírnak, jajgatnak és kiáltanak, mindemellett pedig sokat írnak arról, milyen túlélők gyermekének lenni.

Negyedik költészeti generáció is létezik, ehhez azonban még nincs annyi anyag, hogy általános jellemzőket vagy irányvonalakat állapíthassunk meg.”

B. V.

Tel-Aviv és a kultúra

Tel-Avivban is meghatározzák a kulturális életet annak fogyasztói, az ott lakók. Izrael lüktető központjában manapság főleg két korosztály él, a jómódú nyugdíjasok, akik még az 50-es 60-as években vásároltak maguknak lakást, mikor ez még lehetséges volt elérhető árakon az átlagos középosztálybeli izraeli halandó számára is, és a bérelt lakásokban élő fiatal szinglik a katonaság után, a családalapítás előtt. Ennek megfelelően egyrészt virágzik az idősebb korosztálynak szóló klasszikus zenei, képzőművészeti és színházi élet, másrészt a tomboló ifjúság sem unatkozhat, rengeteg a formabontó kísérleti és avantgarde művész, akiket széleskörű, az újra nyitott ifjú közönség követ figyelemmel.

KEZDJÜK A SZÍNHÁZAKKAL

Izrael 35 előadóhelyéből 18 Tel-Aviv-Jaffóban található, s igen széles skálán mozognak. A helyi Nemzeti Színházat, a Habimát Moszkvában alapították meg hivatalosan a forradalom lendületében még 1917-ben, majd a ‘30-as években újraindították Tel-Avivban. 1926-ban világkörüli turnéra indultak a Dibukkal, az előadásról elragadtatottan nyilatkozott a korabeli úri közönség Albert Einsteintől Max Reinhardtig, majd előrelátóan elfelejtettek visszatérni a szovjethatalom kebelébe, ‘28-ban behajóztak a jaffói kikötőbe, s ‘35-ben letették itteni kőszínházuk alapköveit. (http://www.habima.co.il) Repertoárjuk igen változatos a klasszikusoktól a modernekig, Antigonétől a Miss Daisy sofőrjéig, s ahogy ez egy Nemzetitől elvárható, elvileg náluk vannak a legjobb, de legalábbis a legbefutottabb színészek és rendezők. A nézőtérre lazán be lehet ülni farmerben és pólóban, Izraelben nem jellemzőek a formális öltözködési szabályok, a spontaenitás jegyében többen a tengerpartról vetődnek át egy előadásra a Habimába, ami az Európában vagy az EU konform értékekhez szocializálódott közönséget olykor megbotránkoztatja, de minimum meglepi. A Habima legfőbb konkurense a másik nagyszínház, a Kameri (http://www.cameri.co.il/), ezt 44-ben elsősorban a kortárs héber művek előadására alapították. Jelenleg a Hamlettől a zsidó és izraeli tárgyú darabokig mindent játszanak. ‘80-ban megnyílt a városban a harmadik nagyszínház, a Beit Lessin (http://www.lessin.co.il), ahol szintén minden megjelenik Ványa bácsitól a kortársakig, sőt még gyerekelőadásokat is tartanak. A nagy orosz alijával új és igényes színfolt érkezett Tel-Avivba. 1991-ben, eleinte csak orosz nyelven, játszani kezdett a Gesher, magyarul a Híd Színház. (http://www.gesher-theatre.co.il/) Új színt és lendületet hoztak a helyi színházi életbe, évekig minden díjat elvittek, s ma már részben betagozódva héberül is játszanak echte izraeli – uram bocsá’ szefárd gyökerű színészek vendégjátékával. Brechttől a Tartuffe-ig mindent és jól, s már régen nemcsak az oroszajkúak zarándokolnak el egész Izraelből Jaffóban megkaparintott kőépületükbe. Aki különlegességre vágyik elmehet a jiddis színházba is, van még gyerekszinház, bábszínház, és a régi jaffói kikötő egykori raktárépületében fogyatékkal élők PC szinháza, ahová feltétlenül érdemes ellátogatni a vak és süketnéma előadók színvonalas előadására. Előtte-utána be lehet ülni egy koromsötét étterembe, ahol vakok a felszolgálók, vagy fel lehet szürcsölni egy kávét a presszóban, ahol süketnémák a pincérek. De nem kell megijedni, van tábla, kréta és szivacs az írásos kommunikációra, ha csődöt mond a mutogatás.

A KOMOLYZENE VÁLSÁGÁRÓL

Az utóbbi években sokat cikkeztek errefelé a komolyzene válságáról, melynek fő oka az értő úri közönség kiöregedése. Ennek ellenére, és a borsos helyárak dacára több koncertterem is megtelik még esténként, bár olykor összemossák a műfaji és egyéb határokat, a nagyérdemű becsalogatása végett „farmeres koncerteket” hirdetnek a legnépszerűbb, könnyen emészthető zeneművekkel, és például a tel-avivi Operában lép fel a pesti operettszinház vendégelőadása. A világhírű tel-avivi filharmónikusok (http://www.ipo.co.il) az 1957-ben felhúzott Mann Teremben koncerteznek, de jelenleg felújítják otthonukat, októberben nyílik meg újra a város 100. születésnapja tiszteletére. Főkarnagyuk évtizedek óta az indiai Zubin Mehta, játszott velük már Itzhak Perlman, Leonard Bernstein (1918-1990) Isaac Stern (1920-2001), Daniel Barenboim, s a városban született Pinchas Zukerman, hogy csak a legnagyobb neveket említsem. A tel-avivi Új Opera inkább a látványosabb előadásokra vágyó zenerajongókat vonzza, gyakran formabontó nagyszabású performance-okat rendeznek, és előszeretettel hívnak meg megaprodukciókat, pl. a 100. évfordulóra a milánói Scala-t. Olaszországból a nagy alkalomra érkezett négyszáz emberük adta elő nyár elején a Toscát először drága pénzért az operaházban, majd ingyen az Ayalon parkban lovakkal, fanfárokkal és hatalmas csinnadrattával.

Az elmúlt évek feltűnő sikere az izraeli kortárs tánc berobbanása a nagyvilágba. A nyelvi akadályokat megúszva egyre népszerűbb külföldön is a

A Habima színház épülete

gyakran formabontó izraeli táncművészet, melynek egyik legfontosabb otthona a tel-avivi Suzanne Dellal központ (http://www.suzannedellal.org.il/default.aspx). Itt láthatóak a jemenita gyökerekre építő Inbal és a neves Batsheva együttesek, valamint az Orna Porat ifjúsági és gyermekszínház a patinás Neve Cedek negyed közepén, Tel-Aviv mostanában felfedezett és renovált egyre felkapottabb bölcsőjében. A központot Martha Graham alapította 1964-ben, és sikerét jelzi, hogy épületük '89-es megnyitása óta évente több mint félmilliónan látogatják, 850 premierjük volt, s ma már a turisták kötelező programjaiban is szerepel. Közben a kísérletezésekkel párhuzamosan tovább él a hagyományos klasszikus balett is az idősebb városlakók és a Szovjetunióból bevándoroltak nagy örömére, az Izrael Balett (www.iballet.co.il) az izraeli balettközpontban, a Har Nevo utcában.

Ha valaki a nyári hőség vagy a téli esőzések elől menekül – márpedig a kettő közül valamely veszély szinte mindig fennáll – akkor bátran betérhet egy színvonalas helyi múzeumba. Persze tudnivaló, hogy a Louvre vagy az Ermitázs nem Tel-Avivban székel, de zsidó tárgyú és kortárs izraeli művészetben verhetetlenek a helyi kiállítóhelyek. A tel-avivi Művészeti Múzeum (http://www.tamuseum.com) a jeruzsálemi Izrael Múzeummal rivalizálva, de régebben gyűjtik a kortársakat, s emellett szépművészetet Európából a 16. századtól beszerzett, főként örökbe hagyományozott kollekciókból. Vannak rendesen impresszionisták és posztimpresszionisták, Cezanne, Monet, van Gogh, Chagall és Modigliani, s hogy ne unatkozzon nézegetésük közben a nagyérdemű, még koncerteket is szerveznek az épületben. Fő különlegességük a világ legnagyobb izraeli alkotóinak keze munkáját dícsérő gyűjteménye. A tel-avivi egyetemhez közel található az Erec Israel Múzeum (http://www.eretzmuseum.org.il), amely a művészeken kívül régészeti, zsidó rituális eszközöket bemutató, valamint etnográfiai és iparművészeti szárnnyal is rendelkezik. Itt volt tavaly a nagyszabású Kluger Zoltán kiállítás, a Kecskemétről, illetve Pestről és Berlinből Palesztinába majd Izraelbe származott magyar zsidó fényképész életmű-tárlata, akit mostanában kezdenek felfedezni és érdemében elismerni, miután megbecsülés híján 58 évesen, 25 év itteni tartózkodás és fényképezés után 1958-ban elhagyta az országot és Manhattanbe költözött frissen menekült magyar arisztokratákat fotózni és fotósboltot nyitni New York magyar részén.

Ma már kicsit porosnak hat, de megnyitásakor rendkívül újszerű és csili-vili volt az Egyetem kampuszában helyet kapott Diaszpóra Múzeum (http://www.bh.org.il), amely a zsidók két évezredes hányattatását meséli el gyermekek számára is közérthetően. Tel-Aviv központjában, a Gordon és a Ben Jehuda utca környékén számos galéria hívogatja főként a vastagabb pénztárcák gazdáit, de nézelődni is lehet ingyen, s olykor kifejezetten érdemes is. Nemrég magyar avantgard kiállítás volt a Minotaure Galériában, (http://www.minotaure-tela-viv.com/Gallery.php?group_id=artist43&prdid=1628) és a közelmúltban zárt be Fenyves Gabriella festőművésznő tárlata a Stern Galériában, ő családjával a 90-es évek közepe óta él Izraelben. (http://www.sternart.com/exhibition.asp?ID=25).

A LEGÚJABB TRENDEK

A legújabb trendek szerint a mozik sorra kiköltöznek Tel-Avivból, mindenféle hatalmas mozi komplexumokat húznak fel a város határában, ahol egyszerre 50 filmet játszanak, persze főként nézhetetlen hollywoodi krimiket vagy melodrámákat. Azért a város közepén még tarja magát a Cinemathéque, ahol nemcsak színvonalas alkotásokat játszanak, de rengeteg fesztivállal és rendezvénnyel is csábítják a jobbra vágyó közönséget.

Bár nem feltétlenül magas, de mégis kultúra a város rendkívül színes buli és klubélete. A könnyűzenében szárnypróbálgató fiatalok, rappel vagy rockkal, soullal vagy jazzel élőzenét szolgáltató bárokban és klubokban mutatkozhatnak meg, és sokan közülük aztán országosan is híresek lesznek. Emellett Tel-Aviv a melegek egyik fellegvára és nemcsak izraeli vonatkozásban: az egész világról zarándokolnak ebbe a másságra nyitott, fiatalos és állandóan pezsgő városba, ahol hétvégén a főutakon éjfélkor van a legnagyobb dugó, mert olyankor mindenki bulizni jár.

S végül, a szépre fogékony látogatóknak már egy egyszerű séta is kulturális élmény a fehér városban, a világ legnagyobb Bauhaus központjában, amit az Unesco is a világörökség részének nyilvánított, mert egy rakáson mintegy 4500 épület hirdeti az emberléptékű modernizmus 20. század közepi építészeti diadalát.

Shiri Zsuzsa

URI ASAF

Saját halál

Ahogy tanultuk:

Nem szabad gyakorolni a törvényt, amíg nem ismerjük a szellemét. Ha az állat megpillantja a sakter kezében a kést, a vágás nem szabályos, a levágott állat húsa nem fogyasztható. A tenyerembe hajtom a fejemet, koszorúba helyezem a lila és sárga emlékezetet. Kevés gyöngy maradt az olvasón? Akkor végy szemlélő rojtot!

Én a törvénynek csak a szellemét szeretem.

Saját halál:

Szülőhazám mindegyik városában van legalább egy Allenby utca. Allenby tábornok Hunyadi Jánosnál is híresebb törökverő! Apám barátai, ha szabadságra jöttek, azonnal ölbe kaptak. Jól lebarnult, Debrecen vidékéről származó fiúk, a Jewish Brigade egyenruhájában. Aznap, a fotón három éves voltam, és a világháború véget ért. Az emberevő kemencék odaát mindenkit elpusztítottak, aki a szüleimnek kedves, és akikkel soha nem találkozhatok. Tengerre szálltunk, hogy megkeressük a túlélőket. Haifáról Budapestre utaztunk, Alexandria érintésével a Földközi tengeren át, fel az Adrián, Dalmáciáig. Nem felejtem a tenger napsugaras hullámait, a játékos delfineket, és a Srbin kapitányát, akitől savanyú hajóskenyeret kaptam. Miután a Srbin letett minket, Krk szigeténél mágneses aknára futott és elsüllyedt. Budapesten beírattak a Szilágyi Erzsébet fasori óvodába. Addig is az anyám ölében, a villamoson, fennhangon olvastam a cégérek feliratait. Gyakoroltam az új anyanyelvemet, és az utasok mosolyogtak. Volt némi akcentusom?

*Azelőtt mindenki tudta (vagy talán sejtette), hogy a halált magunkban hordjuk, mint gyümölcs a magvát. A gyermekek kicsit, és nagyot a felnőttek. Az asszonyoké az ölükben élt, a férfiaké a mellkasukban. Bennük volt, s ez különös méltósággal és csendes büszkeséggel töltött el mindenkit.**

Tel-Aviv látképe

Van, akitől elveszik a saját halálát. De mi történik azzal a halállal, melyet addig magukban neveltek?

Éjszaka szálltunk ki a vonatból. Az állomástól a házig gyalog tettük meg az utat a jéghártyás tócsák között. Az alacsony házat, ahol a nagyszüleim laktak 1944 májusáig, teljes napfogyatkozás uralta. A pislákoló petróleumlámpa csak növelte a sötétséget, de a sok ágynemű is hiába világított. Fél tucat gályaformájú ágyat számoltam össze, párnákkal, pehelypaplanokkal és dunyhákkal. Az ágyas szobákat egybekötő folyosó a konyhában végződött, ahol fekete sparherd állt, amelyben fahasábok égtek. A szürke kavicsos udvarban álmos csirkék kapirgáltak. A két testvér, apám és Barnabás nagyon örültek egymásnak. A ház egyedül állt a világban, és az élők már sehova nem kívánkoztak, odakint semmi nem létezett.

A saját halála, melyet hatvanöt évig dédelgetett, a feltornyozott ágynemű között maradt. Nagyapám nem a párnák között halt meg. Pedig nagyapám pedáns ember volt, vitt magával imasálat és kalapot a júliusi nagy melegben. A nyírfaligetben látszik a csoport, borostás férfiak, ugyanarról a vidékről, (*fotó, 1944. július…*).

Apám landsmannjai, Debrecen és vidéke, emlékkönyvbe illő kép.

A férfiak hóna alatt vekni kenyér.

Az állatnak nem szabad látni a kést.

Utójáték:

Krumme Lanke, nudista strand Berlin zöldövezetében. Vasárnap délelőtt, udvarias, hatvanas férfi felsegít a tóból két fiatal nőt, aztán csevegnek egy darabig. A nők meztelenek, a férfin is csak szemüveg van. Milyenek lehettek a gótok vagy a teutonok ebben az őserdőben? A Grünewald akkor épp olyan volt, mint ma, a végét se lehetett látni, de mindenki állatbőrben volt, mert tudta, mi a különbség jó és rossz között: *és megnyilatkozának mindkettőjöknek szemei és észrevevék, hogy mezítelenek* (1Mózes 3, 7).

---

* Rilke: Malte Laurids Brigge feljegyzései, Bor Ambrus fordítása, Franklin Társulat

Hétköznapi és abszurd

Etgar Keret: 19,99, Gólem Színház Egyesület, Budapest, 2009. 119 oldal, 1999 Ft

Van valami elementáris közvetlenség Etgar Keret novellanyitányaiban. Úgy szólít meg az első mondat, mintha a haverod hívna fel és kezdene panaszkodni, hogy aztán nem tudod letenni a telefont. Ahogy a könyvet sem.

Iróniával ellensúlyozott melankólia lengi be a történeteket. A kisfiúét, aki aprópénzzel megtelt malacperselye tragédiáját meséli el; az őrületes ragasztóét, ami egy foszlófélben lévő házasságot hivatott összekötni, vagy a csődbe ment bűvészét, akinek kalapjából véres tetemként kerül elő egy nyuszi, amit gyerekek szórakoztatására varázsolna elő, s a gyerekek jobban élvezik, mint korábbi trükkjeit. Amikor újabb fellépésén egy halott csecsemőt ránt elő a kalapból, úgy dönt, szünetelteti tevékenységét. „...ez most nem a legsikeresebb időszak a nyulak és a csecsemők számára” – fogalmazza meg understatementtel – mit is? – talán a világállapotot.

Magány, sikertelenség, szexuális frusztráció, összetartozás és a függetlenség iránti vágy konfliktusa s a felnőni képtelenség – a modernitás nagyvárosi hangulatait sorjáztatják az írások. Van valami oldott lazaság ugyanakkor – átjárás a hétköznapi és az abszurd között, a kézzelfogható, és a csak megsejtett vagy megsejthető között Keret prózáiban. Mintha azt sugallná, a hétköznapok felszíne alatt legtöbbször ott lapul valami, amit nem tudunk közvetlenül megnevezni, ezért van szükség a parabolára, a helyenként a misztikust idéző példázatra. Kafkát szokták emlegetni egyik távoli szellemi rokonaként, aki tényleg csak távoli rokon, mert Keret azért vigyáz, hogy ne legyen túl mély és túl hosszú, ne veszítse el egy pillanatra sem a szórakozásra vágyó olvasó röpke figyelmét. Tragikus és abszurd a világképe, de ugyanakkor könnyed is, nem hagyja el a mélység és a felszín közti lebegés terrénumát. Gyanítom, tárcarovat darabjaiként jelenhettek meg újságban a történetek, erre utal a terjedelem rövidsége, a könnyed hangütés.

A család, a szülőkhöz, a partnerhez fűződő viszony gyakorta témája az elbeszéléseknek, melyek egyik legjobbja talán a szerelme és anyja közt őrlődő srácé, akinek – bizonyságául érzelmei hőfokának, s afféle pogány áldozathozatal gyanánt – egyikük szívét kell kivágnia és a másiknak leszállítania. Ugyanilyen erőteljes a táborból éjszaka hazavágyó fiú története, aki telefonon riasztott szülei késése miatt dühöng: „Dögöljenek meg!” – és leheletfinom utalással tudjuk csak meg szeretetvágy, szorongás és halálkívánság összefüggéseit.

A humoros írásokat, képregényeket is publikáló, sikeres művészfilmet (Medúzák) is forgató Keretről szóló korai irodalomkritikák némelyike hangsúlyozta, hogy igyekszik függetleníteni magát a közel-keleti valóságtól, nemzeti és vallási utalásoktól, s a fiatalok nyelvén írni az izraeli hétköznapokról. Ha van valami, ami az izraeli író novelláiban az ünnepekre történő eseti utalásokon kívül a zsidóságra utal, az éppen a családi kötelékek és érzelmek helyenként abszurd szorossága és hőfoka.

A regény mellett manapság nem a veretes novella, hanem a könnyed tárcairodalom műfaja hódít: instant fogyasztható, idő- és energiatakarékos, s mondhatni, a fájdalommentes kulturálódás érzetét nyújtja. Vladimir Kaminer németül író oroszzsidó alkotó a műfaj sztárja lett Berlinben (Keret tehetségének és írásainak, érzésem szerint nyomába se lépő) rövidtörténeteivel, s a kilencvenes évek magyar sajtójából is ismerünk színvonalas és sikeres példát: Bächer Ivánét. A Borgula András válogatásában, a szlenget is pontosan érzékeltető, szellemes és gördülékeny fordításában, Schőn Edina és Balázs Gábor lektorálásában megjelent Keret kötet olykor az emberi lélek mélyére reflektorozó novellái a műfaj élvonalába tartoznak. A könnyed formátumú könyvet Pásti-Kovács Nórának a szövegek hangulatára izgalmasan asszociáló grafikái illusztrálják.

Etgar Keret

Szántó T. Gábor

Kabbalista képregény

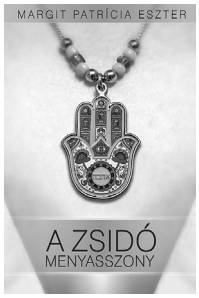

Margit Patrícia Eszter: A zsidó menyasszony. Konkrét Könyvek, Budapest, 2009, 485 oldal, ár nélkül.

Nem tudni, jó regény-e, de jó olvasni – végig ez járt a fejemben, amikor Margit Patrícia Eszter könyvét olvastam. A *Zsidó menyasszony* ugyanis olvasmányos módon mutat be egy – a fülszöveg szóhasználatával élve – spirituális útkeresést, a főhős ugyanis nem csak Újlipótvárosból jut el Cfátra, nem csak a tévedésnek tűnő, csak állomás-voltuk miatt fontos férfiakon keresztül találja meg az igazi nagy őt, hanem egy céltalan és bizonytalan életet cserél fel el egy biztos, tartalmas életre. A könyv érdeme ugyanakkor az is, hogy az útkeresés egyben önkeresés is, a főhősnő minél messzebb kerül otthonától, annál közelebb kerül múltjához, eltitkolt családi örökségéhez. Hogy miért vagyok mégis bizonytalan abban, hogy ez a többnyire jó ritmusú, ügyes dramaturgiájú könyv vajon jó regény-e, összefügg azzal a kérdéssel, hogy regény-e egyáltalán.

A *Zsidó menyasszony* ugyanis a leginkább katekézisnek tűnik. A főhős, Dallos Saci, noha nyilvánvalóan a könyv legplasztikusabb szereplője, és noha ez a főhős-elbeszélő gyakran elemzi önmagát, valójában mégiscsak mellékszereplő: a főszereplő maga az útkeresés, így Dallos Saci egyénesített jellemzői is annyiban válnak érdekessé, amennyiben megfeleltethetők egy feltételezett olvasóéval: lásd például a saját testtel való Bridget Jones-i problémákat, amelyek ugyancsak semmissé válnak majd a spirituális kiteljesedésben, a tradicionális férfinő kapcsolatokban való megnyugvással. De hiába a részletes önelemzések, ha a szereplők példázatszerűsége azt eredményezi, hogy a lélektani dráma – lásd például az első rész öngyilkossági kísérletét – nem lehet valóban dráma, már csak azért sem, mert a könyvben már az első oldalakon, az újlipótvárosi éjszakai élet leírásában is ott van az ezen-már-rég-túlvagyunk hangszíne, mintha az Almássy téri szabadidőközpont miniszoknyás csitri-múltját is a cfáti emelkedőkről mesélné el a kabbalista asszony. A múltbéli önelemzésnek ez a távolságtartó figyelme adja a könyv nyugalmát – ami persze a könyv spirituális szemléletével is rokon, hiszen ami rossznak tűnik, egy magasabb szempontból nézve szükséges része a jónak –, ugyanakkor emiatt nem olvashatók a drámák valódi drámákként – igaz, a jeruzsálemi robbantás utáni lélektani mélypont a könyv legerősebb része.

Ugyanakkor persze az is nyilvánvaló, hogy a *Zsidó menyasszony* több akar lenni, mint regény: egyfajta útmutatás. Ezért is lehet az, hogy a különböző szereplők valójában ugyanúgy beszélnek, nincsen nyelvük – és ha történik is kísérlet a nyelv általi jellemzésre, az csak suta szociológiai jellemzés marad, lásd a vagány barátnők csúnya szavait vagy néhol a tájszólás ügyetlen imitációit. Ezeket a nüanszokat leszámítva, a szereplők éppolyan okosan és távolságtartóan beszélnek, mint az elbeszélő: a randikon Foucaultról és a posztmodern társadalmakról fecsegnek, és noha a szerelmi kapcsolatok a szellemi útkeresés vonalába illeszkednek, a bölcselkedés és a szenvedély együttese végül mégsem tűnik kósernek.

A könyv egyik legnagyobb érdeme ugyanakkor a zsidóságra és a kabbalára vonatkozó ismeretterjesztő jellege, ami meggyőzőbben válik a történet saját részévé. A kiadói munka hanyagságának tűnik azonban, hogy nagyon sok lábjegyzet hibás – a láson hárá legalább három szövegmagyarázattal jelenik meg –, és hogy egy-egy kevésbé ismert kifejezés lábjegyzetet érdemelt volna. Ettől függetlenül azonban – kellemest a hasznossal – a könyv szinte észrevétlen módon ismerteti meg az olvasót a vallásos zsidó élet mindennapjaival, ami, tekintve, hogy remélhetőleg nem csupán zsidó olvasói vannak-lesznek, már önmagában is áldásos vállalkozás. A könyv érdeme az is, ahogy a zsidóság heterogenitását is megmutatja: különösen emlékezetes a nagymama karakteres figurája, aki levonva a tanulságot a történelmi tapasztalatokból, a kommunizmusban kezdett el hinni, és aki a zsidóság mindenfajta vállalását kerülendőnek tartja, de megjelennek a zsidóságot csupán egzotikumként kereső rétegek éppúgy, mint a hippik szabados vallásossága, mígnem Dallos Sacival együtt mi is eljutunk a cfáti magaslatokig.

A könyv egyik legnagyobb problémája azonban mégsem a regényszerűség felemás megvalósulásában, hanem kétségtelenül szimpatikus eszmei vállalásában rejlik. A történet és a főhős felismerése, hogy a fogyasztói társadalom szabados és szabálytalan élete, miközben vélt szabályoktól próbál elrugaszkodni, valójában saját meghatározottságainak és normáinak a foglya marad. Dallos Saci a vallásos zsidóságban találja meg önmagát, mindez azonban nem csak a jól ismert paradoxont példázza, amely szerint a korlátozásokon keresztül lehet megtapasztalni egy magasabb szintű szabadságot. Dallos Saci vállalása ugyanis hiába példázza azt, hogy a tradíciók követése is lehet választás, néhol mégis úgy tűnik, mégsem teljesen tisztázott az ezekhez a hagyományokhoz való viszony: mintha a vallási előírásoknak megfelelő öltözködés nem csupán a hagyományok tudatos vállalása lenne, hanem a vágyott szerelem – egy vallásos fiú – elérése miatti, lényegtelenné vált áldozat is.

Mindent egybevetve: ha nem feltétlenül regényre vágyunk, érdekes olvasmány lehet Margit Patrícia Eszter könyve. Van benne például egy szereplő, aki megtérése után kabbalista képregényeket rajzol haszid szuperhősökről. Ehhez a kabbalista képregény-rajzolóhoz hasonló a *Zsidó menyasszony* is: a fogyasztói társadalom egyik kelendő termékének, a szórakoztató irodalomnak a nyelvén szólni ennek a társadalomnak a kritikájáról, és cukorba csomagolt orvosságként megmutatni, hogy az orvosság önmagában sem feltétlenül keserű.

Turi Tímea

Mazsök-támogatások – 2009

Reflexiók a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány kuratóriuma által 2009-ben megítélt támogatásokra

A közalapítvány honlapján (www.mazsok.hu) megtekinthetők a kuratórium ez évi döntései a beadott pályázatokkal kapcsolatban. Az alábbiakban ezeket a döntéseket próbálom rendszerezni és áttekinteni.

1. tábla: A 2009-ben odaítélt támogatások megoszlása

	Szervezeti pályázatok	01 Zsidó egészségnevelési és sport-tevékenységének támogatása	02 Zsidó vallási élet támogatása	03 A zsidó nép egységét szolgáló szervezetek támogatása	04. Zsidó egészségügyi és szociális intézmények, zsinagógai közösségek valamint érdekképviseletek által megvalósított tevékenység támogatása	Összesen
MAZSIHISZ	0	0	3 600 000 45%	3 300 000 28%	24 200 000 81%	**31 100 000** 30.8%
Egyéb zsidó szervezet	27 000 000 60%	2 500 000 42%	2 500 000 32%	3 850 000 32%	5 500 000 18%	**41 350 000** 40.9%
Más hitközség	8 000 000 18%		600 000 7%	400 000 3%	300 000 1%	**9 300 000** 9.2%
Cionista szervezet	10 000 000 22%	3 000 000 50%	1 300 000 16%	400 000 3%		**14 700 000** 14.6%
Egyének		500 000 8%		1 400 000 12%		**1 900 000** 1.85%
Nem zsidó civil szervezetek				1 000 000 8%		**1 000 000** 1%
Vállalkozások				750 000 6%		**750 000** 0.75 %
Tudományos				900 000 8%		**900 000** 0.9%
Összesen	45 000 000 100%	6 000 000 100%	8 000 000 100%	12 000 000 100%	30 000 000 100%	**101 000 000** 100%

A táblázat fejléce a meghirdetett öt pályázati kategóriát mutatja. A baloldali oszlopban a támogatott szervezetek csoportosítása látható. Ez – az összehasonlíthatóság végett – megegyezik a Korányi László cikkében (Elfogult döntések, Szombat, 2007. február) alkalmazott csoportosítással.

Az egyes cellákban az az összeg látható, amelyet az általam e csoportba sorolt pályázóknak összességében megítélt a Mazsök kuratóriuma – a meghirdetett kategóriában. Alatta a másik szám azt mutatja, mekkora arányban részesült ez a csoport az adott kategórián belül kiosztott támogatásból. A jobboldali oszlop ugyanezt mutatja az összes megítélt pénzzel kapcsolatban. A „szervezeti pályázatok" kategória inkább formális pályázatokat jelöl: a Mazsök hagyományai alapján a jelentősebb zsidó szervezetek működési költségre, gyakorlatilag alanyi jogon kapnak támogatást.

A Korányi László említett cikkében megfogalmazott legfőbb kifogás az volt, hogy a Mazsök, a honi zsidó társadalom egyetlen számottevő pénzforrása, egyre nagyobb mértékben a Mazsihisz igényeit elégíti ki – amely az állam részéről amúgy is milliárdos nagyságrendű támogatásban részesül. Korányi összefoglalója szerint a Mazsihisz által dominált kuratórium 1999 és 2006 között az összes felhasználható forrás 49 százalékát fordította a Mazsihisz pályázatainak támogatására, míg ugyanez a szám 2006 decemberében már 58 százalék volt.

Nos, úgy tűnik, azóta megfordult ez a tendencia: a 2009-ben odaítélt Mazsök támogatásoknak alig egyharmada gyarapította a Mazsihisz intézményeit és tagszervezeteit, míg az összes megítélt pénz legnagyobb szelete (41 százaléka) a különféle egyéb zsidó szervezetek pályázóinak jutott. A helyzet Korányi cikke óta azonban annyiban változott, hogy a Mazsihisz kezdeményezésére létrejött a Magyar Zsidó Kongresszus, amelyhez csatlakozott a honi zsidó civil szervezetek túlnyomó része. Amennyiben azt vizsgáljuk, hogy e szervezeteknek („alanyi jogon" és pályázatok útján) mekkora támogatást juttatott a kuratórium, csaknem 45 millió forintot találunk, s így azt mondhatjuk, hogy a Mazsihisz és a hozzá lojális szervezetek kapták az összes támogatás csaknem háromnegyedét.

2. tábla: A támogatások megoszlása három időszakban[1]

	1999-2006	*2006 szeptember*	*2009 szeptember*
MAZSIHISZ	49%	58%	30%
Egyéb zsidó szervezet	10%	17%	41%
Más hitközség		1%	9%
Cionista szervezet	6%	5%	14%
Egyének	7%	5%	2%
Iskolák	3%	3%	1%
Nem zsidó civil szervezetek	14%	6%	1%
Vállalkozások	7%	4%	1%
Tudományos	2%	1%	1%

1 A 2-3 oszlop adatainak forrása Korányi László két idézett cikke, a 4. oszlop forrása a Mazsök honlapja alapján végzett számításaim.

A 2009-es számokat Korányi László adataival összevetve a változás más téren is számottevőnek tűnik. A „zsidó szervezetek", „más hitközségek" és a „cionista szervezetek" részesedése jelentősen megnőtt. Ez túlnyomórészt a „szervezeti pályázatokon" szétosztott támogatások nyomán alakult így: e csatornán keresztül ítélték oda a nagyobb zsidó szervezeteknek a 2009-es támogatás 45 százalékát (3. tábla). Érdekes a „más hitközség" kategóriában található három felekezet – a Szim Salom és Bét Orim reformzsidó közösségek, valamint a Chabad Lubavits – megnövekedett aránya, holott ők opponálták a Magyar Zsidó Kongresszus megalakulását, és a Mazsök kuratóriumában is csak a Szim Salom foglal helyet. (Az arányokat befolyásolta az a tény, hogy a „szervezeti pályázatokon" idén a Mazsihisz intézményeinek nem jutott támogatás.) Meglepő, hogy a nullához közelít a zsidó iskolák korábban sem magas aránya. (A Scheiber Sándor tanintézetet nem itt, hanem a Mazsihisz kategóriában vettük számításba.) Az establishmenten kívüli pályázók támogatottsága – az előbbiek emelkedése következtében – szintén visszaesett. A nem zsidó civil szervezetek, önkormányzatok zsidó témájú programjaira is csupán egy százalék jutott, holott ez az arány 2006 előtt még 14 százalék volt. Visszaesett a vállalkozási formában pályázók aránya, és nem változott a tudományos célokra juttatott pénz.

Gadó János

3. tábla: a „szervezeti pályázatok" keretében megítélt támogatás[2]

Pályázó megnevezése	2009-re kért támogatás (Ft)	2008. évben kifizetett támogatás (Ft)	Kuratóriumi döntés
Magyar Hallássérült Zsidók Egyesülete	2 850 000	2 000 000	2 000 000
MAZSIHISZ Szeretetkórház	10 000 000	0	0
Munkaszolgálatosok Országos Egyesülete	10 000 000	7 000 000	6 000 000
Scheiber Sándor Gimnázium és Általános Iskola	10 000 000	0	0
NÜB Nácizmus Üldözötteinek Országos Egyesülete	10 000 000	8 781 323	8 000 000
Magyarországi Cionista Szövetség	23 437 000	5 240 910	10 000 000
Chabad Lubavits Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület	10 000 000	4 000 000	3 000 000
B'nai B'rith Budapest Páholy	2 620 000	1 961 080	1 500 000
Magyar Zsidó Kulturális Egyesület	10 000 000	7 000 000	6 000 000
Szim Salom Egyesület	7 380 000	4 000 000	4 000 000
Bét Orim Progresszív Zsidó Egyesület	3 000 000	0	1 000 000
Zsidó Fiatalok Magyarországi Egyesülete	7 000 000	5 000 000	3 000 000
Magyar Zsidó Szabadságharcosokért Emlékbizottság	500 000	0	500 000
Összesen:	**106 787 000**	**44 983 313**	**45 000 000**

2 Forrás: Mazsok.hu.

Félresiklott MAZSÖK

A Mazsököt, megszületésekor (anno) a *Szombat* a megújuló magyar zsidó demokrácia fórumaként aposztrofálta, merthogy kuratóriumában nem csak a Hitközség emberei foglaltak helyet, hanem egyéb zsidó szervezetek is. Volt egy hely, mely zsidó szervezeteknek osztott pénzt, ám amelyet – egykori remények szerint – nem kizárólag a Síp utca kontrollált. Vitatkoztak, érveltek, szavaztak vallásosok és nem vallásosok, cionisták és nem cionisták, kulturális alapon álló zsidók és mások.

Megtört szívvel jelentjük: a projekt súlyosan félresiklott. A Mazsököt ma ismét a Mazsihisz dominálja.

A Mazsök a magyar zsidóság kárpótlási szerve, mely állami közalapítványi formában működik, állami kuratóriumi taggal, elnökei, alelnökei társadalmi megbízásban, de az (állami felügyeletet ellátó) Oktatási és Kulturális Minisztérium beleegyezésétől függően is dolgoznak. Ám a Közalapítvány kuratóriumi tagsága – a zsidó szervezetek képviselői – megkötötték a maguk alkuját a Hitközséggel, rábólintanak a Mazsihisz-vezetők előterjesztéseire, cserébe szervezeteik is megkapják a fenntartásukhoz garantált pénzt. Ezek a szervezetek ugyanúgy a magyarországi zsidó élet részei, mint azok, amelyek nem kapnak pénzt. *Ám a Mazsök az elmúlt tíz évben a Mazsihiszhez tartozó intézmények pluszfinanszirozására fordította a rendelkezésére álló összeg csaknem felét. Holott a Mazsihisz – mint történelmi egyház – évi többmilliárd forint állami támogatásban részesül.* Többmilliárdja mellett tehát a Mazsihisz igényt tart az összes többi zsidó szervezet fenntartását szolgáló évi ötvenmillió (tízéves átlagban) felére is.

Többek között a Szeretetkórházat majdnem 10 millió forinttal támogatták meg ebben az évben, de kaptak körzetek, az Új Élet, a BZSH egyes osztályai és még megannyi, a Síp ut-

TÍZMILLIÓS VÉGKIELÉGÍTÉS ÉS MILLIÓS PRÉMIUMOK A KÖZALAPÍTVÁNYNÁL

Közel 10 milliós végkielégítést fizetett távozó titkárának egy, a kormány által alapított közalapítvány. A szervezet vezetése ráadásul milliós prémiumokat is kiosztott magának egy sikeresen lebonyolított, több száz milliós ingatlaneladás után – tudta meg a Havaria Press. A hírügynökség birtokába került dokumentumok szerint a közalapítvány titkára munkaviszonya megszűnése alkalmából 9 és fél millió forintos végkielégítést vehetett fel munkáltatójától, a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítványtól (MAZSÖK). A végkielégítésen felül a törvények szerint profitorientáltan nem működtethető közalapítvány titkára többhavi fizetésének megfelelő prémiumot is kapott korábban arra, hogy a tervezettnél nagyobb volt a MAZSÖK 2007-es bevétele, s az alapítvány vezetése újabb jutalmat irányzott elő, ha költségvetésük bevételei tovább növekednek. A prémium kifizetése előtt a titkár fizetését ráadásul 7 százalékkal feltornázták. Dokumentumok igazolják, hogy a végkielégítésen kívül is súlyos pénzeket osztottak ki „házon belül" a MAZSÖK-nél: a közalapítvány ügyvezetője milliós jutalékot kapott egy több százmillióért eladott, a közalapítvány tulajdonában lévő ingatlan értékesítése után. A becsült értéken 370 milliót érő, Budapest belvárosában álló épület több mint kétszereséért, 765 millióért kelt el, s a két összeg különbözetéből megállapított jutalékot, 1,1 millió forintot kapott a közalapítvány ügyvezető igazgatója. A MAZSÖK-öt a Magyar Köztársaság kormánya hozta létre a párizsi békediktátumban foglalt nemzetközi jogi kötelezettségek teljesítésére. A közalapítvány célja, hogy azon zsidó származású magyar állampolgárok, akik a náci intézkedések és a holokauszt elszenvedői voltak, újjászervezhessék vallási, kulturális, oktatási rendszerüket, személyes szociális helyzetüket javíthassák az erre fordított javakból. A közalapítvány működésével kapcsolatban korábban is felmerült az összeférhetetlenség gyanúja, mikor az Állami Számvevőszék megállapítása szerint olyan szervezeteknek adott rendszeresen támogatást, melyek vezetői a MAZSÖK kuratóriumában is helyet foglaltak. Zoltai Gusztávot, aki a közalapítvány kuratóriumának társelnöke, személy szerint is vád érte, miután kiderült, a MAZSIHISZ ügyvezetőjeként pályázott, és nyert a 2008-ban a közalapítvány által szétosztott közel 76 millió forintból.

Forrás: HavariaPress, átvette a HVG Online

cához köthető szerveződés. Felmerül a kérdés: a hivatalos Mazsihisz-büdzsé nem bizonyult elegendőnek a saját intézmények fenntartására, vagy pedig olyan pluszköltségek jelentek meg, melyek indokolják a külön pénzeket? Nem tudjuk, de a dolog példa nélküli. Mint ahogyan az is, hogy a Mazsihisztől valóban független zsidó szféra alig kap támogatást a Mazsöktől – ugyanis a Mazsihisz által gründolt Magyar Zsidó Kongresszus tagszervezetei kapják az összes költségvetés háromnegyedét.

Nemrégiben adták hírül a hírügynökségek, hogy *a Mazsök 2007-ben leköszönt irodavezetője közel tízmilliós összeggel távozott állásából.* Mivel a végkielégítés legalábbis vitatható volt, az összeg egy részét elmaradt prémium jogcímen fizették ki, másik részéről kölcsönös megállapodás történt – mint forrásunk tájékoztatott. A megállapodásról a kuratórium „utólagos tájékoztatást kapott”. *Ez az összeg a Mazsök által évi átlagban szétosztott összeg mintegy tizenhét százaléka!* Ne feledjük el, hogy nem a Síp utcai adminisztrációról van szó, hanem a magyar állam által fenntartott közalapítványról, mely arra hivatott, hogy a magyar adófizetők pénzéből kárpótolja, s élessze újra az egykor sokszínű magyar zsidóság közösségi és kulturális életét. Csakhogy nem ez történik, hanem jelentős részben a Hitközség ismételt financiális támogatása. Ráadásul ez a tízmilliós végkielégítés sajnálatosan a közelmúlt botrányos búcsúpénzeire (BKV, MÁV) enged asszociálni.

Húsz évvel a rendszerváltás után a magyarországi zsidó demokrácia éppúgy hullámvölgybe került, mint a magyar demokrácia – javarészt más okokból persze. A rendszerváltás idején indult demokratikus szervezetek mára elfáradtak és betagozódtak az establishmentbe. A fiatalabb nemzedék éli a maga életét, nincsenek olyan politikai víziói, amilyenek a rendszerváltóknak voltak, noha a tapasztalatok alapján egyértelmű: a zsidó civil szervezeteknek egymással kéne erős szövetséget létrehozniuk, hogy valódi, demokratikus ellensúlyt képezzenek a Mazsihisz túlhatalmával szemben.

Igaz, ezt már megírtuk néhányszor.

„Mit keres ő ezek között?”

Vitányi Ivánnal beszélget Várnai Pál

– Szociológus, társadalomkutató, népművelő, politikus. Kutatási területei: társadalmi rétegződés, közösségek, kultúra, kreativitás, esztétika, közművelődés. Nem túl sok ez?

– Valamilyen módon mind a társadalom helyzetével, kultúrájával, közösségeivel foglalkozik. Számomra a közművelődés és az újságírás is.

– A kilencvenes évek második felében egy budai úriasszony feltette nekem a kérdést: mit keres Vitányi Iván „ezek” között? Hogyan került egy tisztességes úriember ebbe a pártba. Úgy gondolom, hogy az Ön életútja a válasz erre a kérdésre.

– Hagyományos, keresztény úri családból származom. Anyám ága földbirtokos volt, de tele értelmiségiekkel, apámé pedig jogászokból és papokból állt. Ebből az következne, hogy valamiféle ókonzervatív álláspontot képviseljek. De másképpen alakult az életem.

– Kevesen ismerték meg Önnél jobban a magyar társadalom legszélesebb rétegeit.

– Az én történetemnek az a sajátossága, hogy korán „belevettettem” magam a társadalomba. Apám jogász volt, közjegyző akart lenni, de nem voltak hozzá elegendő kapcsolatai, így sokszor kellett állást változtatnia és kötözködnie. Ilyenkor nekem is új környezethez kellett alkalmazkodnom. Mintegy tizenöt helyen laktunk, és rájöttem, hogy sokféleképpen lehet élni és gondolkodni. Egy mélyen magyar érzületű család tagjaként Ráckevén és Bácsalmáson megtanultam, hogy a rácok, bunyevácok, svábok ugyanolyan emberek. Aztán több évig a kiskunhalasi református gimnázium diákja voltam. Társaim, különben nagyon kedves gyerekek, nem tartottak igazi magyarnak, mert nem tudtam őzni. Nem tudtam mondani, hogy neköd, meg engöm. Azt mondták, hogy tót vagyok, ezért az iskolai közösségből elmenekültem, a Karácsony Sándor-féle Keresztyén Ifjúsági Egyesületbe. Házról házra jártunk, segítettünk a szegényeknek, meg a népművészettel foglalkoztunk. És nagyon jól esett, hogy az iskola zsidó származású tanuló rögtön befogadtak, és a barátaim lettek. Egy jó félév múlva persze a többiekkel is rendbejött a dolog, de bennem maradt a tanulság, hogy a sokfélék vagyunk.

– Halas után Sárospatakra került, ahol ismét többfajta közösségre talált. Ekkoriban érte Bartók hatása, majd a népi írókkal, elsősorban Veres Péterrel való találkozás.

– Sárospatak magába foglalta az egész társadalmat. A Klebersberg alapította angol internátusnak voltam a növendéke, ahova az arisztokrácia és a burzsoázia krémjének a gyerekei jártak. Közöttük többen teljesen érintetlenek voltak a jobboldaltól. Ott voltak ugyanakkor a legszélesebb értelemben vett középosztály mellett a legszegényebb parasztság gyerekei is, ők érzékenyebbek voltak mindkét szélsőségre. A nagy fordulatot számomra Bartók hozta, szinte ütésként ért és nagy hatással volt gondolkodásomra is. Majd megismerkedtem a népi írókkal és a baloldallal. Amikor pedig az egyik teológus azt mondta, hogy a Vitányi egy kommunista, akkor bementem a nagykönyvtárba és kértem „valami Marxot”. A könyvtáros bácsi elsőnek a Kommunista kiáltványt ajánlotta, amit elolvastam és fellelkesedtem rajta.

– Diákként nagy sikerrel adta elő Veres Péter egyik versét. Nem tudom, hogy később felfedezte-e, hogy számos népi íróhoz hasonlóan, Veres Péter sem volt mentes az antiszemitizmustól.

– Amikor Veres Sárospatakon volt, nekem kellett egyik versét elmondanom. „Kapaszkodj ebbe a földbe erősen, magyarom! Ha nem lehettél benne szálfa, legyél hát cserje, vagy legyél csak gyom." Később a népi írók Tiszaladányban rendezett falunapjára is meghívtak. Ott aztán egy másik paraszt író elmondta, hogy a népi íróknak a német nemzeti szocializmushoz kell csatlakozniuk, mert egyetlen reménynünk Hitler. Veres Péter szenvedélyesen mondott erre nemet. Ha választani kell Hitler és a Szovjetunió között, az utóbbit választja. Akkor jöttem én a verssel, amit a parasztok elképzelhetetlen szeretettel fogadtak. Igaz azonban, hogy Veres Péternek voltak másfajta megnyilvánulásai is, így például „Szeretlek benneteket parasztgyerekek" kezdetű versében azt írja, hogy „úrnak és pandúrnak, papnak és zsidónak sohase köszöntök, csak muszájból köszöntök." Tudomásul kell venni, hogy a korábbi korokban, mind e négy kívül állt a parasztság zárt, feudális világán. A modern világ története ennek az elzártságnak és elkülönülésnek a feloldása, és sajnos még mindig nem fejeződött be.

– Ha valakiről, Önről igazán elmondható, hogy közösségi ember. Rengeteg fajta közösségben vett részt, írásaiban sokat foglalkozik velük. A már említett közösségek után eljutott a munkásmozgalomig, az ellenállásig, a Nékoszig, a Valóság folyóirat szerkesztőségéig, melyet élete legmagasabb fokú közösségének érzett. Sajnos a mi korunkat a közösségek hiánya jellemzi.

– Ez is történelmi folyamat. Kezdem személyes élményeimmel. Az ellenállási mozgalomban a csepeli és kőbányai munkásmozgalmi szervezésében kaptam feladatot, így belülről ismerkedtem meg a munkások életével, a munkásmozgalommal. Barátságokat kötöttem, hozzájuk tartoztam, és ez által a társadalomról is kialakult egy viszonylagos összképem. Későbbi tudományos munkáimban is felhasználtam ezeket a tapasztalatokat, érdeklődésemnek is a társadalom lett a tárgya.

– A mai korban a közösségi élet, benne a legszűkebb közösség, a család is felbomlóban van.

– Átalakulóban, mert meggyengült a hagyományos, abszolút apaközpontú patriarchális család. A házasság is vesztett jelentőségéből. Ma sokféle életmód, együttélés lehetséges. A családi forma ugyan megmaradt, de átalakult.

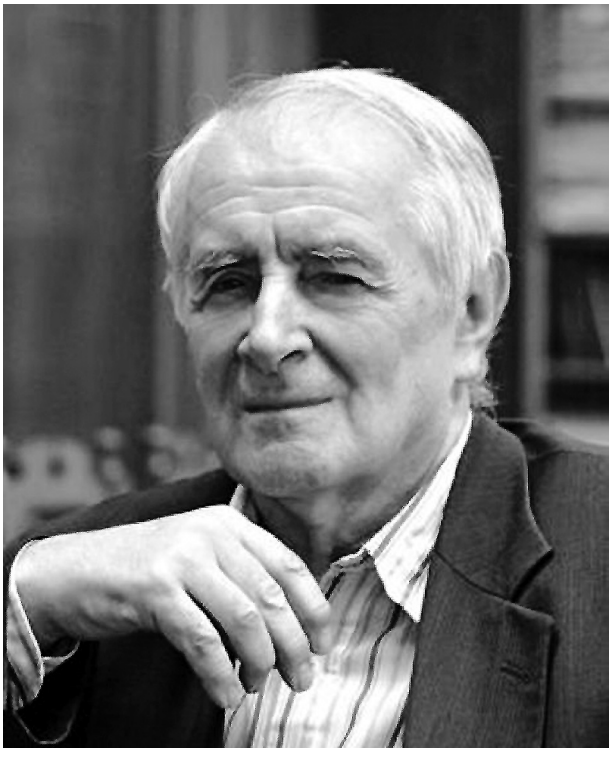

– Térjünk vissza beszélgetésünk elejéhez: hogyan került kapcsolatba a kommunista mozgalommal, majd hogy került Sopronkőhidára?

– Amint összegeztem tapasztalataimat, arra jutottam, hogy a legnagyobb veszélyt a német fasizmus jelenti, vele kell szembeszállni. Ezt pedig leginkább a baloldalon lehet, ezért csatlakoztam az ellenálláshoz. Egyik volt osztálytársam jelentett fel, aki a Gestapónak dolgozott. Onnan kerültem a Margit körútra, majd Sopronkőhidára, ahol kegyetlen élményeim voltak.

– Ugye Bajcsy-Zsilinszkyvel is megismerkedett?

– Igen, a börtönben. Kőhidán Bajcsy-Zsilinszky volt a cella-szomszédom. Börtönszokás szerint a falon át beszélgettünk. Végrendeletében rám hagyta a süteményt, amit a felesége sütött.

– Azért az sem volt tipikus, hogy egy Horthy rokon 1945-ben belépjen a kommunista pártba.

– Nagyanyám valóban Horthy lány volt, de a kormányzóval nem volt közvetlen kapcsolatunk. 1945-től 1956-ig voltam tagja a pártnak, akkor kiléptem. Később, 1972-ben felkínálták a Népművelési Intézet igazgatói állását, azzal a feltétellel, hogy újból lépjek be. Úgy gondoltam, hogy ez a Párizs megér egy misét. Intézeti működésem alatti minden tettemért tudom vállalni a felelősséget. Most is meg vagyok győződve arról, hogy így kellett tennem.

– Ön arra törekedett, hogy elmenjen egészen a falig. Hankiss Elemér a Népművelési Intézetet afféle Noé bárkájának nevezi, ahol mindenféle – gondolom, mellőzött – ember meghúzódhatott.

– Kovács András filmje a Falak éppen erről szól: próbáljunk elmenni, ameddig lehet. A Valóság szerkesztőségében Goethe mondása volt a jelszavunk, mely szerint egy csata elvesztése malőr, egy parasztház elvesztése tragédia. Nekünk a parasztházakat kellett védenünk. A Népművelési, majd később Közművelődési Intézetben dolgozott a Történelmi Igazságtételi Bizottság, ott kapott először irodát a Magyar Demokrata Fórum, ott dolgoztak Csoóriék, ott alakult meg a Szabad Demokraták Szövetsége, ott kapott tiszteletdíjas állást Orbán Viktor, Kövér László, ott volt a székhelye a Márciusi Frontnak.

– Valahol azt írja, hogy összesen hatszor zárták ki innen-onnan. Ehhez képes Ön rengeteg szervezetben vett részt, vezetett, irányított. Tehát legalább hatszor vissza is tudott kerülni.

– '45 után némi naivitással, de teljes erővel vetettem magam a mozgalomba. Úgy képzeltem, hogy itt most egy demokratikus köztársaság útján jutunk el

a szocializmushoz. Ezen az úton aztán kizártak a Nékoszból, a népi ének, tánc és színjátszó csoportból, és több más helyről, mindenhonnan politikai indokkal. Akkor elhatároztam, hogy ezen túl politikával nem foglalkozom, hanem a néptáncra és népzenére koncentrálok. Így is tettem 1953 nyaráig, amikor Nagy Imre beszédét meghallgatva úgy éreztem, hogy most már tudom az igazságot.

– Sárospatakról írva kiemel egy főleg zsidó diákokból álló csoportot. Idézem, amit róluk ír: „ Egyfajta szabad gondolkodás", „érzelmes racionalizmus, „a személyiség szabadsága", „a szabad gondolkodás boldogsága." Feltűnt nekem a zsidóságnak, a mai Magyarországon ritkán olvasható jellemzése A zsidóknak ezek a tulajdonságai ma sokakban inkább ellenérzéseket váltanak ki. Eszembe jutott Sartre megállapítása, hogy az antiszemiták elismerik ugyan, hogy a zsidók okosak, de ettől még jobban utálják őket.

– Nekem Sárospatakon ez volt az egyik alapközösségem. Szegényparaszt származású barátaim kevéssé voltak érzékenyek arra a szabad mentalitásra, amit én követni akartam. Létrejött viszont egy olyan közösség, amely egyszerre volt baloldali és szabadgondolkodású. Bartókot hallgattunk, Adyt és Karinthy (novelláit) olvastuk, a világszabadságról beszélgettünk. Túlnyomó része zsidó származású volt, köztük legjobb barátom, aki Jakov Gat néven Izraelben lett ismert költő.

– Egyik írásában megemlíti régebbi beszélgetését Kis Jánossal, aki azt mondta, hogy a szocialistákkal semmiféle közösséget nem vállal. Vele ellentétben Ön azzal érvel, hogy azért kell együttműködniük, mert Magyarországon több az antiszemita, mint a zsidó. Ha valaki ma ilyet mer írni vagy mondani, rögtön azzal jönnek, hogy már megint antiszemitázik, ami manapság, groteszk módon, nagyobb bűn, mint maga az antiszemitizmus.

– Göncz Árpád hozott össze a beszélgetést még 1989-ben. Próbáltam megmagyarázni, hogy a szocialisták már nem azok, akik eddig voltak, össze kellene fognunk, mert különben baj lesz. János erre azt mondta, hogy nem, mert veletek, akik a kommunizmus örökösei vagytok, nem lehet együttműködni. Én nem értettem egyet, s azt mondtam neki, hogy a liberálisok egyedül nem tudnak megvívni a nacionalista, antiszemita liberális-ellenes szövetséggel.

– Ön többször is használta a „demokratúra" kifejezést. Mit jelent ez?

– A tökéletes demokrácia Rousseau szerint csak az angyalok körében lehetséges, egy olyan társadalomban, amelyben mindenki rendelkezik a helyes döntéshez szükséges képességekkel. A létező demokráciában olyanok is választanak, akiknek nincs szakértelmük az adott kérdésben. A demokráciát mégsem lehet megkerülni, és ezzel együtt járnak a tévutak és tévedések is. Demokratúra ott jön létre, ahol rosszak az arányok.

– Azt hiszem, hogy a szocialisták közül Ön állt a legközelebb a liberálisokhoz.

– Én úgy gondolom, hogy igazi lényegében a kettő majdnem egy. A szociáldemokraták úgy liberálisok, hogy egy fokkal nagyobb hangsúlyt adnak a szociális szempontoknak. Egy szociálliberálist és egy liberális szociáldemokratát már semmi nem különböztet meg. Sajnos az egész magyar politikai társadalomból hiányzik, hogy az európai és történelmi fejlődés adott szituációjából levonja a megfelelő következtetést.

– Egy nyolcvanas évekbeli írásából idéznék most: „a hazugság rendszere hálózza be a mindennapi ügyeket". Ez szerintem ma is aktuális, méghozzá minden oldalon. Lehet, hogy a politikában elkerülhetetlen a hazugság?

– A hazugságról csak úgy lehet beszélni, ha az igazságról is szólunk. A magyar politikai társadalom 1990-ben és azóta sem nézett szembe egy alapvető azzal, hogy a zsákutcás fejlődésből milyen és mekkora változásokat árán lehet kitörni. Sikerült elhitetni a társadalommal, hogy könnyebben üdvözülhet, mint ahogy valójában lehetséges.

– No és persze a hazugság finomabb formája az elhallgatás. Hankiss Elemér születésnapja alkalmából Ön írt egy rövid értekezést „Mi a magyar" címmel. A magyarkodás, az, hogy egyes magyarok eldöntik, hogy kit tartanak, vagy nem tartanak magyarnak.

– A magyarok szeretik magukat áldozatnak tekinteni, mindenért másokat tartanak felelősnek. Vannak, akik úgy gondolják, hogyha elkergetjük a zsidókat, a cigányokat, az idegeneket, akkor majd boldogok leszünk. Ez a rettenetesen ferde gondolkodás, amelyet már Ady és József Attila is ostorozott, ma is él. Mintha ez a mentalitás felmentést adna bármilyen bajunkra, ahelyett, hogy szembenéznénk vele.

– Egyike volt azoknak, akik kezdeményezték Gyurcsány Ferenc miniszterelnöki jelölését. Önnek nagy csalódás, hogy lemondott?

– Ma is úgy látom, hogy Gyurcsány Ferencnek nagy érdemei vannak, például abban, hogy a hibás, sőt bűnös feudális osztogatást felszámolva, megteremtette a magyar államháztartás európai mértékű kereteit. Most azonban, hogy a reformok folytatódjanak, ezt kellett tennie.

– Ön mindig szocialistának vallotta magát, és megalakulása óta tagja az MSZP-nek. Elég rosszul állnak ma a szocialisták. Lát-e reményt arra, hogy ez megváltozhat belátható időn belül?

– A politika és maga az élet sohasem halad egyenes vonalban, hanem szinusz görbét ír le. A szociáldemokrata gondolkodás elfogadottsága most eljutott a mélypontjára. A zsákutcából való kitörés azonban nem valósulhat meg a mai ellenzék által hirdetett populista demokratúrában, hanem csak egy olyan racionalizmus útján, amely egyezteti a gazdasági és a szociális fejlődés szempontjait. Ez a szociáldemokrácia lényege.

– Mi lesz itt? Ön pesszimista vagy optimista?

– Egyik se. Van képem a jövő lehetséges alternatíváiról, de nem tudom, hogy mi lesz holnap. Nevelésem 19 éves koromban, a börtönben azzal fejeződött be, hogy nem tudom mi lesz velem holnap, de ma mindenestre szabadon akarok gondolkozni. Elég a mának a maga baja, nem kell a holnapon rágódni. Addig is, amíg bírom, igyekszem megtenni a magamét, amit tennem kell.

Van-e modern zsidó irodalom?

A ***Szombat*** folyóirat szervezésében, ***Szántó T. Gábor*** író, főszerkesztő vezetésével, tavasszal indult szeminárium-sorozat az őszi szemeszterben műelemzésekkel és vendégelőadókkal folytatódik. Az érdeklődők a *szanto@szombat.org* e-mail címen, vagy hétfő és csütörtök délután a 302-0744-es telefonszámon jelentkezhetnek. A kurzus ingyenes, a részvételhez előképzettség nem szükséges.

Az órák időpontja, helyszíne: *kéthetente keddenként 18.00 óra, Bálint Ház* (Bp. VI. Révay u. 16.). Az októberi találkozások dátuma 13-a és 27-e.

További információk
a *Szombat* folyóirat honlapján:
www.szombat.org

Partnerek:
Magyar Zsidó Kulturális Egyesület,
Bálint Ház.

Támogató:
L. A. Pincus Alapítvány
a diaszpórabeli zsidó oktatásért.

KLAUZÁL 13

1072 Budapest, Klauzál tér 13.
Tel.: 413 0731
www.klauzal13.hu
Nyitva: kedd–szerda 11– 19,
csütörtök–vasárnap 11–21 óráig

JUDAISZTIKAI TÁRGYÚ KÖNYVEK,
KORTÁRS MŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁSOK,
KULTURÁLIS PROGRAMOK
A VINCE KIADÓ ÚJ BOLTJÁBAN

A XII. Zsidó Nyári Fesztivál
programsorozat keretében
a *Hogyan éltek?*
A magyar zsidók mindennapi élete
fényképeken, 1867–1940
című kiállítás tekinthető meg
november közepéig.

VINCE

HANUKA, HUMOR, HIDAK ✡ CSILLAGTÚRA

DECEMBER 19. » 18 ÓRA

utak és utazások

ZÁRJUK AZ ÉVET

az Utolsó Utak, Utazások program

Sorsolunk:

leghűségesebb útitársaink között meglepetés ajándékok kerülnek kisorsolásra (amelyekről annyit azért elárulunk, hogy utazással, és a Bálint Házzal kapcsolatosak).

Fánk és nevetés:

a nagy felidézést és ünneplést finom falatokkal és forralt borral fűszerezzük.

GYERTYAGYÚJTÁS

minden nap 17.30-kor!

Együtt mulatunk **Bächer Iván** és **Rácz Attila** Zsidó karácsony című előadásán, ahol az író műveinek felolvasását ő maga **kíséri** zongorán.

Bálint ház

www.balinthaz.hu

belépő: 800 Ft

lefkovics.zsofi@balinthaz.hu

somogyi.zsofi@balinthaz.hu

NEGYED 8 fesztivál hanuka 8 napján

QUÆSTOR